

Politik

Nummer 3 | Årgang 21 | 2018

Politik

Nummer 3 | Årgang 21 | 2018

Politik

NUMMER 3 | ÅRGANG 21 | 2018

ARTIKLER

- 1 Politisk idéhistorie: Fire tilgange
Mikkel Thorup
- 18 Borgerløn: Kan det nu betale sig?
Kristian Kongshøj
- 32 Knæk koden. Om Michael Hardt og Antonio Negrís opgør med den
nyliberale finansøkonomi
Peter Nielsen

BØGER

- 48 Debatten om konkurrencestaten igen, igen
Jesper Vestermark Køber
- 53 Tænketaanke i dansk politik
Morten Jarlbæk Pedersen

- 57 ABSTRACTS

Ansvarshavende redaktør

Professor, ph.d., Christian F. Rostbøll,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Øster Farimagsgade 5, Postboks 2099
1014 København K
Mail: cr@ifs.ku.dk
Tlf. 35323428

Bøger til anmeldelse sendes til samme adresse, att. Tobias Liebetrau.

Redaktion

Ph.d.-stipendiat Anne Bach Nielsen, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d.-stipendiat Benjamin Ask Popp-Madsen, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d.-stipendiat Hjalte Meilvang, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d.-stipendiat Marc Jacobsen, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d.-stipendiat Michael Bossetta, Instiut for Statskundskab, KU
Ph.d.-stipendiat Yevgeniy Golovchenko, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d. Anne Mette Møller, Institut for Statskundskab, KU
Ph.d. Ditte Maria Brasso Sørensen
Ph.d. Hans Boas Dabelsteen, Institut for Menneskerettigheder
Ph.d. Kristoffer Kjærgaard Christensen
Ph.d. Signe Blaabjerg Christoffersen, konsulent, KL's ledelsessekretariat
Ph.d. Simone Molin Friis, Institut for Statskundskab, KU
Post.doc Malte Frøslee Ibsen, Institut for Statskundskab, KU
Adjunkt, Emil Husted, Department of Business and Politics, CBS
Lektor, ph.d. Tore Vincents Olsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet
Professor MSO, Mark Blach-Ørsten, Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, RUC
Cand.scient.pol. Simon Gravers Jacobsen
Stud.scient.pol Lærke Ebbesen Baulund

Redaktør for boganmeldelser

Ph.d.-stipendiat Tobias Liebetrau, Institut for Statskundskab, KU
Mail: politik@ifs.ku.dk

Formål

Politik er et tværfagligt, samfundsvidenskabeligt BFI level-1 tidsskrift, der bringer artikler om politik ud fra mangfoldige akademiske perspektiver.

Redaktionen lægger vægt på faglighed, formidling og politisk relevans. Derfor er alle artikler underlagt anonym peer-review og forfatterne opfordres til at skrive i et sprog, som gør *Politik* tilgængeligt uden for universitetets mure.

Tidsskriftet *Politik* er en videreførelse af Politologiske Studier.

Politisk idéhistorie: Fire tilgange

Mikkel Thorup, professor MSO, Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet

Artiklen argumenterer for vigtigheden af, at den politiske analyse medtænker idéer som en prominent del af den politiske handling. Udtrykte idéer er handlinger, og med idéer handler vi. Derfor præsenteres de fire mest indflydelsesrige og anvendte tilgange til politisk idéhistorie som en guide til politiske analyser af idéers artikulation, udbredelse og konfliktualitet.

I det sidste afsnit af sit økonomiske hovedværk, *The General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936, skriver John Maynard Keynes, at ”såvel når de har ret, som når de tager fejl, er økonomiske og politiske filosoffer mere magtfulde end normalt antaget. Faktisk regeres verden ikke af andet. Praktikere, der mener sig ganske uafhængige af intellektuelle indflydelser, er normalt slaver af en eller anden hedengangen økonom. Galninge med magt, der hører stemmer i det høje, udleder deres galskab fra en eller anden akademisk skribent fra år tilbage.” Og han afslutter sit værk med denne sætning: ”først eller sidst er det idéer, ikke egeninteresse, der er farligt for såvel det gode som det onde.” (Keynes 1964, 383, 384).¹

Keynes' ideologiske modstander, Friedrich Hayek, havde samme overbevisning. I 1949 udgiver han ét af flere essays om 'den intellektuelle', der særligt handlede om faren fra de socialistiske intellektuelle, der havde indset idéernes kraft. I ethvert land, skrev han, hvor socialismen havde vundet fremdrift, ”er jorden blevet gødet i mange år af en periode, hvor socialistiske idealer har styret tænkningen hos de mest aktive intellektuelle [...] Erfaringen antyder, at når denne fase er nået, da er det kun et spørgsmål om tid, før de holdninger, som de intellektuelle har, bliver den ledende politiske kraft.” (Hayek 1967, 178, 179). Derfor advokerede han for en liberalistisk intellektuel oprustning, f.eks. i det neoliberale idékollektiv Mont Pelerin Society, der var blevet grundlagt to år før. Gevinsten af den politiske idékamp er stor, argumenterer Hayek: ”Hvad der for den nutidige observatør synes at være en kamp mellem konfliktuerende interesser er ofte blevet besluttet lang tid før i et idéernes slag begrænset til snævre cirkler.” (1967, 179).

Hayek og Keynes deler her en ganske elitær forståelse af idéaktører og en lidt primitiv forståelse af, hvordan idéer influerer på personer og handlinger samt en øst/vest-konflikt-forståelse af idékampens alvor. Men de fanger begge en væsentlig pointe i den politiske idéhistorie: betoningen af idéers betydning for det politiske liv. Store hændelser og materielle eller institutionelle strukturer betyder selvfølgelig noget for, hvad der sker i historien. Men det gør det også, hvad vi tænker om dem. Om vi fortolker en revolution

¹ Tak til Jacob Jensen, Christian Olaf Christiansen, den anonyme reviewer og redaktørerne for nyttige kommentarer til teksten.

som frihedens eller diktaturets komme; om vi mener kampen er for demokrati eller slaveri; om vi mener mænd og kvinder er lige eller ulige. Idéer har betydning for, hvordan vi fortolker vores verden og derfor for, hvordan vi handler i den.

Denne artikel handler om, hvordan analytikere af det politiske kan tage idéer alvorligt. Én måde er den politiske idéhistorie, der forstår idéer som både *indikatorer* på forhold eller forandringer i historien og som *faktorer* i selvsamme forhold eller forandringer.² Idéer registrerer, dokumenterer, opsamler og formidler tingenes tilstand samtidig med at de er aktive kræfter, der påvirker, fremmer, forhindrer, giver stemme til eller tager stemme fra dem, der agerer i historien. Idéhistorien har fokus på tænkningshistorie, på de idéer, begreber, forestillinger, begrundelser og kritikker, hvorigennem *vi giver mening* til, hvad der skete, hvorfor det skete, hvad det betyder, hvad vi bør gøre etc. Idéhistorie er basalt set studiet af, hvorledes mennesker sætter ord på og giver mening til deres liv, måderne hvorpå de diskursivt placerer sig og andre i fortid, nutid og fremtid, dvs. i historisk kontekstuelle sammenhænge (Thorup 2012, 2013, 2018a).

I de følgende fire afsnit præsenterer jeg fire toneangivende tilgange til politisk idéhistorie, der hver især sætter ind forskellige niveauer i det politiskes sproglighed: diskurs, ideologi, argumentation og begreb. Der er andre muligheder og måder at fremstille den politiske idéhistories værktøjskasse på, men disse fire tilgange og fire teoretikere er blandt de mest indflydelsesrige de sidste mange årtier. Opdelingen tillader os at se på sproglighedens 'høje' niveauer – diskurs og ideologi – samt dens 'lavere' niveauer – argumenter og begreber, men det skulle gerne af fremstillingen stå klart, at der er betydelige overlap, særligt i fremhævelsen af det interventionistiske og dermed politiske i sprogliggørelsen, som gør, at man ikke behøver vælge imellem dem, men kan kombinere greb og indsigter fra hver af dem til sin egen analyse. En væsentlig begrænsning i det følgende er det eksklusive fokus på tekster fremfor det politiske sprogs mange andre mediale former, såsom det visuelle (plakaten, billedet, filmen) eller det materielle (arkitekturen, sociale medier) såvel som et fokus på 'faktuelle' tekster fremfor fiktionstekster.

Lad os nu blive lidt mere praktiske og se på fire idéhistoriske analysestrategier, der træder ind på forskellige niveauer af den politiske sprogliggørelse af verden.

Diskurs

Diskursanalyser findes i en række forskellige udgaver (se f.eks. Andersen 1999; Dyrberg, Hansen & Torfing 2000; Howarth 2005; Fairclough 2008), men jeg vil her koncentrere mig om den diskurshistoriske praksis inspireret af Michel Foucault. Diskurs skal her forstås som formen og indholdet af det, der tænkes og skrives inden for et givet (fag)felt. Foucault selv gav det en række forskelligartede betydninger, men det skal ikke opholde os her (se Howarth 2005, kap. 3). I et interview fra 1980 oplyste Foucault tre principper for sin praksis (sin moralitet som han kaldte den): ”1) afvisning af at acceptere som selvindlysende de ting, der foreslås os; 2) behovet for at analysere og vide [...] 3) princippet

² Der er en omfattende historiografisk og metodisk litteratur om politisk idéhistorie. For den særligt interesserede se Thorup 2018b.

om nyskabelse: at afsøge det i vores refleksion, der aldrig er blevet tænkt eller forestillet. Så: afvisning, nysgerrighed, nyskabelse.” (i Bess 2017). Disse tre principper er afgørende i en foucaultiansk diskursanalyse eller idéhistorie: ærindet er gennem analyse af en given diskurs’ historie at forstå og afdække, hvordan det historisk kontingente har konsolideret sig som selvindlysende sandt, for dermed at frigøre vores evne til at tænke og handle anderledes end hvad ’der foreslås os’.

Hans diskurshistoriske analyse giver ”historiske beskrivelser af, hvordan teoretiske og institutionelle praksisser bidrager til opkomsten af særlige fænomener såsom økonomi, galskab, seksualitet og staten.” (Walter 2008, 103; Se også Foucaults metodiske tekster og interview i Foucault 1996; 2001, *Slagmark* 2013 samt oversigtsartiklen over aktuel Foucault-inspireret intellektuel historie: Saar 2011). Foucault er optaget af det, vi kan kalde for diskursiv praksis: ”Udgangspunktet er ’den diskursive begivenhed’, dvs. fremkomsten af konkrete diskurser i form af forbundne udsagn. De mange udsagn udgør materialet for analysen. Formålet er at undersøge hvorledes de mange udsagn træder i specifikke forbindelser med hinanden; hvorledes de samler sig i enheder.” (Østergaard & Ifversen 1996, 30)

En foucaultiansk diskursanalyse identificerer altså opkomsten af specifikke diskursive praksisser eller formationer samt hvilke praksisser og institutioner, der knytter an til dem, og så spørges der til, hvilke problematikker denne vidensproduktion søger at adressere. Hvilket problem er det f.eks. at opkomsten af seksualvidenskaben eller psykiatrien ønsker at adressere? Diskurser er ”på samme tid sproglige og historiske, de nedfælder sig i enkelttekster og bliver dermed tilgængelige for læserens blik og gør samtidigt krav på status som samfundsmæssige, sociale og politiske fænomener med gyldighed langt ud over akkurat denne tekst.” (Jordheim 2001, 181).

Undersøgelsen søger at afdække ikke kun de bagvedliggende problematikker, men også hvorledes diskursen producerer det, den er interesseret i, f.eks. hvorledes ’den homoseksuelle’, som noget man kan være, produceres i og gennem seksualdiskursen. Den foucaultianske idéhistorie afdækker den vidensproduktion, de teknikker og strategier, sprogsystemer og kundskabspraksisser, som en given diskurs etablerer og konsoliderer sig gennem. Men det er også væsentligt i en sådan analyse, at der altid er moddiskurser, modmagtsstrategier og at diskursen selv ofte er indbyrdes modsætningsfuld og uden egentligt kommanderende centrum. Med Foucaults egne termer, så undersøger man ’viljen til viden’ i forskellige vidensregimer.

Foucaults diskursanalytiske idéhistorie lokaliserer oftest opkomsten af nye idéer og diskurser i en praksis frem for en teori, dvs. ikke i de såkaldte store tænkere men blandt praktikere, læger, psykologer, fængselsbetjente, økonomer, pædagoger etc., der i formuleringen af specifikke problematikker og afsøgningen af dens løsninger, udvikler diskursive regelmæssigheder, hvormed problemet navngives, afgrænses, videnskabeliggøres, hvormed ’sandt og falsk’, ’syg og sund’, ’kriminelt og lovlydig’, ’normal og afvigende’ etc. produceres, hvormed magt udøves.

Den norske idéhistoriker og Foucault-ekspert Espen Schaaning har meget nyttigt fremdraget fire analyseskridt afledt af Foucault til analysen af institutioner og institutionelle praksisser, hvor der produceres viden om institutionens ’klienter’: 1) ”Identificér de relevante vidensfelter, dvs. hvilken slags vidensproduktion – eller diskurser – der findes

i institutionen eller som indlejrer sig i den.” (2017, 88). I Foucaults eget forfatterskab ville det f.eks. være fængselsdiskursen (1977) seksualitetsdiskursen (1994), måske også statsdiskursen (2003, 2007) og økonomidiskursen (2008).

Næste skridt 2) er at rette det analytiske blik imod vidensproducenterne frem for dem, de producerer viden om, dvs. imod lægerne, fængselsinspektørerne, pædagogerne frem for den syge, den indsatte eller den studerende. Eller rettere: at rette blikket imod hvordan vidensproducenterne skaber dem, de producerer viden – diskurs – omkring. Hvilken slags viden produceres? Hvilke redskaber, teknologier, tænkemåder, kulturelle referencer, politiske begreber etc. anvendes? Man skal i dette trin undersøge ”hvad vidensproducenterne siger og gør i mødet med deres vidensobjekter” (Schaaning 2017, 91).

Relateret hertil er 3) ”kortlægning af vidensproduktionsmidlerne, dvs. de teknikker og strategier, man benytter for at skaffe sig kundskab” (Schaaning 2017, 95) om sine undersøgelsesobjekter, sine ’klienter’. Det kunne f.eks. som Foucault har vist være den terapeutiske samtale, overvågning, tilskyndelsen til at tale om sin seksualitet, men det kan også være økonomisk statistik, demografi, epidemiologi og andre diskursive strategier, hvormed enkelttilfældet kategoriseres som del af en almenhed. Her er den analytiske interesse, hvorledes der indsamles og bearbejdes viden, samt hvorledes denne viden produceres i brugbar form for en praksis.

Det sidste analysestrategiske skridt 4) er at undersøge, hvorledes forskellige diskurser allierer sig med hinanden, f.eks. fængselsdiskursen og skolediskursen omkring en fælles idé om disciplin eller psykiatridiskursen og fængselsdiskursen omkring en fælles idé om den kriminelt sindssyge. Eller hvordan vidensstrategier udviklet ét sted blev overført til andre felter, dvs. koblings- og anknytningspunkter mellem lokalt producerede diskurser. Som Foucault skriver i indledningen til *Overvågning og straf*:

“I stedet for at behandle strafferettens historie og humanvidenskabernes historie som to separate serier, hvis overlap ser ud til at have haft en forstyrrende eller nyttig effekt på den ene eller begge, alt efter ens synspunkt, skal man undersøge om der ikke er en eller anden fælles matrice, eller hvorvidt de ikke begge stammer fra en samme proces af ’epistemologisk-juridisk’ formation. Med andre ord, man bør gøre magtteknologi til princippet for såvel humaniseringen af fængselssystemet og menneskevidenskaben.” (Foucault 1977, 23)

Vi kan tilføje et femte punkt, som Foucault ofte nævner, men sjældent for alvor gør noget ud af analytisk set, nemlig hvorledes de, der gøres til genstand for videnspraksisser undviger, modsætter sig, vender magtudøvelsen til en ressource, gør modstand, oprør. Det er nemlig en væsentlig pointe for Foucault, at magten aldrig er komplet, aldrig lykkes for alvor, altid mødes af modmagtsstrategier. Det er modstykket eller supplementet til punkt 3 ovenfor, hvor det er de vidensproducerede objekter, der genindsættes som medvidensproducerende subjekter. ”Når jeg taler om det ’disciplinære’ samfund, skal det ikke”, siger han, ”forstås som det ’disciplinerede samfund. Når jeg taler om udbredelsen af disciplinære metoder, siger jeg ikke, at ’franskmændene er lydige’! I analysen af de procedu-

rer, som gennemsættes for at normalisere, er der ikke en 'tese om en massiv normalisering'" (Foucault 2013, 25-26). Hermed er vi tilbage til de tre punkter for en analyse eller moralitet nævnt ovenfor, hvor man ikke gør magtens selvfremstilling lig det reelle men afsøger de måder, sprækker, muligheder, hvormed magt modgås, undgås og forbigås.

Ideologi

Ideologi er et omstridt begreb i sig selv og mængden af ideologi-teorier er omfattende (se f.eks. McLellan 1995; Eagleton 2007), men her koncentrerer vi os som i de øvrige afsnit om én særligt prominent teoretiker, Michael Freeden, og hans teori om idéers samtidige stabilitet og foranderlighed. Freeden definerer en ideologi som "et sæt af idéer, trossætninger, meninger og værdier, der 1) udviser et tilbagevendende mønster 2) deles af betydelige grupper, der 3) tager del i kampen om at give og kontrollere planer for offentlige politikker, og som 4) gør det for at retfærdiggøre, udfordre eller ændre et politisk samfunds sociale og politiske forhold." (2004, 32). Lig de andre så insisterer Freeden på at "politiske fakta ikke taler for sig selv." Så derfor er det "gennem vores forskellige ideologier, at vi frembringer konkurrerende fortolkninger af, hvad fakta kan mene. Enhver fortolkning, enhver ideologi, er et sådant forsøg på at indføre et mønster – en form for struktur eller organisering – af, hvordan vi læser (eller fejllæser) politiske fakta, begivenheder, hændelser, handlinger, af hvordan vi ser billeder og hører stemmer." (Freeden 2004, 2-3). Ideologier er "symbolske redskaber, de ordner det sociale rum." (Freeden 2004, 42).

I modsætning til de øvrige tilgange her, så opererer Freeden med en løs idealtypificering, der tillader ham at identificere en ideologiske kerne uden at give køb på den historiske foranderlighed, der også kendetegner en politisk ideologi. Enhver ideologi har en kerne af særligt vigtige begreber (lighed og klassekamp i marxismen, frihed i liberalismen etc.), der er forpligtende for ideologien, giver den en vis stabilitet og afgrænsethed, samt nogle periferibegreber, der lettere kan ændre betydning uden at true ideologiens enhed. Ideologiens vigtigste begreber ligger i kernen og det er også de begreber og idéer, der er mest modstandsdygtige overfor historisk forandring eller anden udfordring. Kernebegreberne giver ideologien dens stabilitet og identitet over tid. Periferibegreberne derimod forandrer sig med historisk omskiftelige vilkår, og giver ideologien dens dynamiske tilpasningsevner. En ideologi samler disse kerne- og periferibegreber i et semantisk felt, et ordnet forhold til hinanden, der gives ideologiens navn, 'liberalisme', 'konservatisme', 'anarkisme' etc. (Freeden 1996, del 1).

Studiet af ideologi, og særligt ideologiers idéhistorie er studiet af, hvorledes der til enhver ideologi søges en samling af kerne og periferi til en samlet enhed samt hvorledes udviklinger i periferibegreber kan rummes uden at true kernebegreberne. I lighed med begrebshistorien lægger Freedens tilgang stor vægt på begreber (Freeden 2017). De er ideologiens grundlag og materiale, mens ideologien selv er den struktur eller ramme, der giver begreberne deres overordnede mening og placering i et større system. F.eks. er fri-

hed et kernebegreb for såvel liberalismen som socialismen, men frihed betyder noget forskelligt i de to ideologier og er placeret forskelligt, er forbundet anderledes med andre begreber i de to ideologier. Freedens beskriver sin tilgang som morfologisk, idet den "ser ideologiens indre struktur som en vital del af analysen" (2004, 51), dvs. de måder hvorpå begreber er defineret og internt forbundet i ideologien. Derfor siger han også, at det første spørgsmål en analyse af ideologien skal stille ikke er den "kvalitative substans, dets etiske holdning eller dets intellektuelle vægt. Det er snarere: *hvad skal gælde* for at denne udtalelse giver mening/er sand/er rigtig for dens producenter og konsumenter? Vi er nødt til at forstå de antagelser, der er indeholdt i en ideologi før vi kan vurdere den." (Freedens 2004, 71).

Et andet væsentligt studie angår ideologiernes evne til at fremstille sig selv som 'korrekte', 'sande', f.eks. de eneste 'sande demokrater' eller 'frihedens parti'. For Freedens er en afgørende del af ideologier at tilvejebringe en lukning af det politiske mulighedsrum. Alle ideologier søger at afkonfliktualisere deres position ved at fremstille den ikke som et valg blandt andre men som det eneste rigtige; ikke kun af ideologien som en helhed men af dens historisk kontingente sammensætning af kerne og periferi. En ideologi søger i denne forståelse altid at tildække sin egen historiske kontingens ved at fremhæve dens på dette tidspunkt udlægning af kerne- og periferibegreber som den helt rigtige, naturlige, demokratiske, frihedselskende etc.

I sin bemærkelsesværdige, analytisk prægnante *The Political Theory of Political Thinking* identificerer Freedens politik som afkonfliktualisering af det essentielt konfliktfyldte: "Det bagvedliggende rationale for politik er jagten på afslutning og beslutning i grupperes anliggender; et formål, der bliver konstant forpurret af den usikre og utilstrækkelige omstændigheder, i hvilken den jagt foregår." (2013, 22). Politik handler om at afslutte tilværelsens kontingens, lukke debatten, beslutte retningen, gøre ende på tvivlen, komme videre. Politik handler altså om jagten på at beslutte, afgøre, afslutte, men selve det medium hvori denne afslutning foregår, politikken, hindrer afslutningen i at blive reel og endelig. Politik er den uafsluttelige jagt på afslutning: "Afkonfliktualisering", siger han," er forsøget på at kontrollere flertydig og kontingent betydning" (Freedens 2013, 23).

Ideologier er særligt potente redskaber til den afkonfliktualisering – de er "redskaber for at mestre meningsubestemmeligheden" (Freedens 2004, 54) men pluraliteten af dem og kampen imellem dem angiver en uendelig kamp for endelighed. Det deler de med utopier og dystopier – to andre moderne genrer – der er fremtids- eller andenverdensbeskrivelser som del af de politiske lukningsforsøg – der indbygget i sig har genåbningen eller modsigelsen: "Fremtiden selv genlyder af tavshed fra det ikke-eksisterende. Vi ved, fremtiden vil komme, men vi kan ikke høre dens stemme, kun flerheden af vores stemmer der projekterer over på den, der egentlig kun afslører nutidig politisk tænkning. Fremtiden er imaginær og uforudsigelig, men også et uvægerligt kommende og frelsende sted." (Freedens 2013, 238). Ideologier er del af det politiske idéberedskab, der skal tilvejebringe garantier for fremtiden ved at anvise den rette vej derind.

Argumentation

Igen findes der et utal af skoler og tilgange, der undersøger argumentations- og legitimeringsformer, her vil vi fokusere på den tilgang, der kaldes for 'intellektuel historie', 'historisk kontekstualisme' eller 'Cambridge-skolen' (Whatmore 2016) som især er udviklet af John Pocock (2009) og særligt Quentin Skinner (Lassen & Thorup 2009; *Slagmark* 2001). Denne tilgang har været ganske betydningsfuld for politisk teori og politisk filosofi i de sidste årtier. Dens hovedanliggende er at insistere på, at der kun kan skrives historier om 'idéer i brug' af konkrete aktører i specifikke, ofte polemiske kontekster, og at vores analytiske ærinde er at forstå og fremstille den kontekst, den hensigt og den mulige forståelse af egen indsats, der var tekstproducentens. I sit tidlige hovedværk, *Foundations of Modern Political Thought* fra 1978, har Skinner på glimrende vis spidsformuleret Cambridge-skolens analytiske tilgang:

“Hvad præcis gør denne tilgang os i stand til at forstå ved de klassiske tekster, som vi ikke ville forstå bare ved at læse teksterne? Svaret, tænker jeg er, overordnet set, at det gør det muligt for os at karakterisere, hvad teksternes forfattere gjorde ved at skrive dem. Vi kan begynde at se ikke kun, hvilke argumenter de præsenterede, men også hvilke spørgsmål de adresserede og forsøgte at besvare, og hvor langt de accepterede og promoverede eller udfordrede og afviste, eller måske polemisk ignorerede, de gældende antagelser og konventioner [...] Vi kan ikke forvente at nå det niveau af forståelse, hvis vi kun studerer teksterne selv. For at se dem som svar på specifikke spørgsmål er vi nødt til at vide noget om det samfund, de blev skrevet i. Og for at kunne genkende den præcise retning og styrke af deres argumenter, er vi nødt til at have nogen forståelse af det generelle [...] sprog i perioden.” (1978, xiii)

Skinner er kritisk overfor to tilgange til idéhistorien: en eksternalistisk og en internalistisk tilgang. Den eksternalistiske tilgang refererer først og fremmest men ikke kun til marxismen, der reducerer enhver tekst til dens socioøkonomiske kontekst, altså enhver tekst er bestemt af andre ikke-tekstuelle forhold, først og fremmest de socioøkonomiske forhold. At afdække disse forhold er at forstå teksten. Forfatteren er uinteressant, idet hans eller hendes motiver går restløst op i vedkommendes socioøkonomiske status, klasseposition eller lignende. Forfatteren er ren bærer af klassekarakteristika. Den internalistiske tilgang refererer også men ikke kun til Arthur Lovejoys position, og den afviser ifølge Skinner alle andre forhold end teksten selv. Teksten er et lukket fortolkningsmæssigt kredsløb. Der er intet andet end teksten. At forstå teksten er at læse den igen. Og igen.

Skinneres vej ud er den tekstuelle eller lingvistiske kontekstualisme, dvs. at placere den analyserede tekst i sammenhæng med de tekster og argumenter, som den er en henvendelse til og svar på. Skinner skriver, at forståelsen af en tekst kræver ”en begribelse af, hvad det har været meningen, at den skulle betyde, og hvordan det har været meningen,

at denne betydning skulle forstås. [...] Det forekommer mig derfor, at den mest befordrende fremgangsmåde må være at begynde med at forsøge at opridse det fulde spektrum af kommunikationer, som man konventionelt ville have kunnet foretage i den givne situation gennem ytringen af det udsagn. Næste skridt må være at opspore relationerne mellem det givne udsagn og denne bredere sproglige kontekst for ad den vej at afkode den givne skribents hensigter.” (Skinner 2009a, 91). Konteksten bliver det grundlag, hvormed man kan vurdere, hvad det overhovedet er muligt, at denne forfatter på dette historiske sted og tid kunne have ment med sin tekst.

Idéer, tanker og forestillinger skal ifølge Skinner placeres i deres konkrete kontekst for at give mening i forhold til deres oprindelige formål. Tekster, begreber og argumenter er nemlig at forstå som våben eller redskaber, der anvendes til at overbevise og legitimere. De ønsker altså at gribe ind i og påvirke vores verden – og derfor skal man forstå den forestillingsverden, de griber ind i og henvender sig til, for at forstå teksterne. Tekster har et forhold til deres omgivelser. De er i en vis forstand bestemt af omgivelserne, da en tekst, der taler helt forbi sit publikums forestillingsverden om fx retfærdighed eller autoritet ikke ville overbevise. Den ville være uinteressant for sit publikum. Tekster er derfor altid indskrevet i nogle særlige samtalemiljøer; de trækker på nogle fælles sprogbrug, fælles symboler, fælles begreber – og så forsøger de strategisk at ændre vores forståelse af disse for at legitimere forfatterens position som sand, god, retfærdig eller hvad det kan være.

Man må ifølge Skinner ikke give slip på det tætte sprogligt orienterede studie af teksten. Den enkelte tekst er ikke nok som for tekstualisterne, men den er heller ikke sekundær. Teksten skal placeres inden for dens lingvistiske kontekst. Det særlige ved det er, at sproglige ytringer betragtes som bestemte måder at handle på. Tekster – og her er det nok vigtigt at sige, at Skinner først og fremmest beskæftiger sig med politiske tekster – har et ærinde. De er altid tekstuelle interventioner, der sigter mod at overtale et bestemt publikum til at acceptere nogle bestemte argumenter. Den idéhistoriske analyse er en læsning af tekst såvel som kontekst, idet alle tekster betragtes som bidrag til helt specifikke politiske, moralske eller religiøse debatter, der har til formål at overbevise konkrete mennesker i en konkret sammenhæng. En forfatter er derfor altid indspundet i og begrænset af en sammenhæng, som vedkommende ikke bestemmer selv – og denne sammenhæng er helt essentiel at forstå for at kunne begribe, hvorfor en tekst argumenterer som den gør og hvad det var, den ville sige, ikke til os nu og her men til datidens aktører.

I bestræbelsen på at argumentere for vore handlinger eller overbevisninger forsøger vi hele tiden at skaffe den fornødne autoritet for vore udsagn, at skabe begrebslige grænser for hvem der er inkluderede og hvem der er ekskluderede eller at appellere til følelserne hos læsere, lyttere og seere. Hvis det at beskrive verden også altid er en bedømmelse af verden, så vil alle udsagn også være forbundet med spørgsmålet om magt. Enhver aktør, der ønsker at ændre på de eksisterende magtforhold, står derfor over for en retorisk opgave: Inden for rammen af en række sproglige konventioner skal han eller hun mestre et balanceret overtalelsesforsøg. Balancen, der skal holdes, består i at formulere sig i et sprog, der respekterer de sproglige konventioner og dermed skaber genkendelighed i forhold til problemstillingen, samtidig med at man systematisk arbejder på en for-

drejning eller nyfortolkning af, hvorledes dette problemkompleks bedømmes. Enhver social eller lingvistisk innovation må tage form af en udvidelse eller kritik af et eksisterende projekt, som allerede er konventionelt betinget og forstået. Selv den mest revolutionære forfatter eller taler er derfor nødt til at tage de eksisterende begreber og sproglige konventioner i brug for at kunne gennemføre de forandringer, der ønskes. Han må, som Skinner ofte formulerer det 'marchere baglæns ind i krigen'.

Legitimeringen af en adfærd der blev anset for at være betænkelig – og hans måde at behandle problemet på – fører Skinner frem til en vigtig persontype, nemlig den nyskabende ideolog, hvis hovedopgave det er at legitimere ny og tvivlsom adfærd gennem 'evaluativt-deskriptive' udtryk, som Skinner vælger at formulere det. Herigennem kan den nyskabende ideolog beskrive en handling, samtidig med at vedkommende i sit ordvalg også foretager en moralsk bedømmelse af sine eller andres handlinger i håbet om at overtale eller overbevise tilhørere eller læsere til at indtage et nyt standpunkt. Skinner er her på sporet af den sproglige mekanisme, der tillader samfund at forhandle med sig selv over tid, som tillader os at forandre vore holdninger og principper, samtidig med at vi opretholder en moralsk identitet over tid. Er det muligt, tænker den nyskabende ideolog, at bestemte handlemåder eller overbevisninger, som vi beskriver som feje, ulyksalige eller skadelige, kan ombeskrives som værende modige, ærlige og agtværdige? Efterhånden som den nyskabende ideolog får overbevist sin omverden om, at en hidtil negativt beskrevet praksis faktisk også kan modtage en positiv beskrivelse, ændres det handlingsrum den nyskabende ideolog får at handle inden for. Skinners eget udfoldede eksempel i kerne teksten "Moralske principper og social forandring" (2009b) gælder de nyskabende ideologer bag den allertidligste kapitalisme, historiske aktører der forsøgte at legitimere deres handlinger ved at genbeskrive dem i begreber, der normalt blev brugt til at prise et religiøst liv. Aktørerne benyttede sig her af en strukturel lighed mellem protestantiske idealer om individuel hengivenhed og arbejdsomhed i forhold til Gud og deres egen hengivenhed overfor aftagerne til deres produkter og deres individuelle arbejdsomhed til at fremstille deres projekt som hæderligt og gudhengivent. Det er denne historiske sammenhæng, Max Weber beskrev så indgående i sin berømte *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*, og som Skinner hundrede år senere er i stand til at beskrive som en sproglig legitimationssammenhæng.

En sympatisk kritiker af Skinner er den nyligt afdøde Ellen Meiksins Wood, der anvender Cambridge-skolens generelle tilgang, men forskyder kontekstniveauet fra det lingvistiske til det sociale. I sine to helt igennem fremragende bind om politisk idéhistorie, der strækker sig fra den græske antik til oplysningstiden (2008, 2012) tager hun ligesom Cambridge-skolen udgangspunkt i, at selv de mest tilsyneladende evigtgyldige værker "blev skrevet som reaktioner på specifikke historiske omstændigheder." Vi er nødt til at kende "hvilke spørgsmål, de forsøgte at besvare, og disse spørgsmål konfronterer dem ikke som filosofiske abstraktioner men som specifikke problemer stillet af specifikke historiske vilkår i en kontekst af specifik, praktisk aktivitet, sociale relationer, presserende spørgsmål, utilfredshed og konflikter." (Wood 2008, 4).

Wood introducerer som udbygning af Cambridge-skolen en slags socialidéhistorie, en "social-kontekstuel tilgang" (2012, 27), der analyserer tekster som Cambridge-skolen men som udvider eller forskyder kontekstforståelsen, særligt til krydsfeltet mellem

de historisk varierende koblinger af ejendomsretsforhold, politisk dominansforhold og sociale konflikter. Hun læser den klassiske kanon af politiske tænkere ud fra den socio-økonomiske sammenhæng de levede i, ud fra tænkernes position og rolle i denne sammenhæng, og ikke mindst ud fra den forståelse af denne sammenhæng, som de selv havde og præsenterede i deres værker. Woods tilgang ”rejsrer spørgsmål om, hvordan sociale konflikter sætter rammen for politisk kontrovers” (2012, 28), og så historiserer hun denne konfliktualitet med udgangspunkt i skiftende socio-økonomiske forhold via en marxistisk inspireret analytik på de økonomiske og ejendomsretslige udviklinger. Det er nemlig, argumenterer Wood, ikke uinteressant eller irrelevant for vores politiske tænkere, hvem de økonomiske aktører er, hvad og hvordan der produceres, hvem der ejer hvad og hvorfor, hvem der garanterer og legitimerer samfundsordenen etc. Vi kan ikke, siger Wood, udifferentieret arbejde med størrelser som ’middelalderen’, ’det tidligt-moderne’, ’kapitalismen’ (der så i deres monumenalitet eller epokalitet bliver til kausalforklaringer) men må tværtom arbejde os frem imod en forståelse af deres kompleksitet og også deres nationale eller regionale differens. Wood hævder derfor, at en historisk differentieret socio-økonomisk kontekstualisme, der ser på ”forskelle mellem forskellige mønstre af ejendomsrelationer og de forskellige statsdannelsesprocesser” (2012, 13) er forudsætningen for en ordentlig læsning af den politisk-teoretiske kanon.

Begreber

Den væsentligste idéhistoriske tilgang til studiet af begreber er begrebshistorie som udviklet først og fremmest af Reinhart Koselleck (Busck, Never & Olsen 2007; Olsen 2012; Slagmark 2007) og kanoniseret i 8-bindsværket *Geschichtliche Grundbegriffe* (Koselleck 2011; Det andet store opslagsværk inden for begrebshistorie er Reichardt & Schmitt 1985). Begrebshistorien undersøger politiske og sociale ’grundbegrebers’ historiske semantik og har udviklet en ganske sofistikeret teori om begrebsforandringer.

En begrebshistorie analyserer begreber som samtidige indikationer på og faktorer i historisk forandring; *indikationer* på forandring idet opkomsten af et begreb eller omslag i dets betydning signalerer en ny funktion for begrebet, f.eks. historie- eller fremskridtsbegrebet, der fik ny betydning under Oplysningstiden som indikation på en ny bevidsthed om menneskelig handlekraft. Men også *faktorer*, idet begreber er med til at skubbe på forandring, koncentrere og fokusere en forandring og via begrebet give den sproglig eksistens.

Begrebshistorien deler den metodiske minimalfordring med Cambridge-skolen, ”at fortidens sociale og politiske konflikter må afkodes med deres datidige begrebslige begrænsninger som medium og med blik for den selvforståelse, som dengang kom til udtryk i de deltagende parters sprogbrug.” (Koselleck 2007a, 65). Men som navnet antyder, så angår begrebshistoriens analytiske ambition de begreber, der bliver anvendt, særligt dem som Koselleck betegner som grundbegreber. I modsætning til ord, der kan være entydige, så er begreber flertydige; grundbegreber især, der i sig rummer en enhedslig flerhed af erfaringer, der konstitueres i og med begrebet. Et første vigtigt begrebshistorisk

analysetræk er at identificere et eller flere grundbegreber enten op gennem historien eller opstående i en specifik historisk situation. De udpeger noget i verden ved også at påpege noget om verden, f.eks. borger-begrebet, der i et historisk forløb kommer til at betyde en byborger, statsborger og en ikke-proletar.

For begrebshistorien er begreber centrale for samfundets konstituering som sådan og for konstitueringen af individers handlingsrum. De sproglige betingelser for historie konstituerer vores erfaringsrum. Det er dem, der gør det muligt at orientere og konsolidere os meningsmæssigt i historien, samtidig med at de er gennemført historiske. Samfundets konstitution kan undersøges som en sproglig kamp om at definere, forsvare, kritisere og besætte begrebmæssigt konstruerede positioner som f.eks. progressiv, demokratisk, frihedselskende etc. og deres modbegreber som f.eks. reaktionær, udemokratisk, totalitær etc.

En af begrebshistoriens store indsatser har været at historisere vores omgang med forskellen. Koselleck arbejder fx ofte med det, han kalder asymmetriske modbegreber (2007b; Junge & Postoutenko 2011), dvs. begreber, hvor 'det gode' monopoliseres i den ene position. Men det kan generaliseres til, at alle begreber – i hvert fald alle moderne begreber – har et eller flere modbegreber, der giver dem form, identitet, retning og mening. Derfor arbejder begrebshistorikere ofte dikotomisk, altså registrerer, hvordan begreber skifter modstander som en måde til at spore begrebsforandring:

“Det åbner op for at studere, hvordan politiske identiteter dannes i forbindelse med at bestemte identiteter knyttes til begreber og modbegreber: Konstruktionen af borgeren (i modsætning til proletaren), socialisten (i modsætning til liberalisten), Vesten (i modsætning til Østen), protestant (i modsætning til katolik) osv. Tilsvarende åbner de op for at studere effekterne af begrebsdannelse på mulighederne for identitetsdannelse. Tit bevares et begreb, men dets modbegreb skiftes ud, f.eks. Vesten over for Østen forskydes til Vesten over for kommunismen, som igen forskydes til Vesten over for den muslimske verden.” (Andersen 1999, 73-4)

Koselleck selv bestemmer mennesket som et forskelssættende væsen:

“Der bliver ikke foretaget nogen menneskelig handling, som ikke bliver afgrænset indadtil og udadtil. Også i dette formelle oppositionspar ligger betingelserne for mulige historier bestemt, hvad enten det drejer sig om det kæmpende tilbagetog til en hule eller den omstridte indhegning af et hus, eller det drejer sig om en grænsedragning, som udløser eller lægger låg på en konflikt, eller initiationsriter, asylsteder, edsforbund, karaktersystemer og optagelsesbetingelser, der indstifter aktuelle handlingsenheder eller medlemskabet af et politisk fællesskab, som man normalt fødes ind i – altid er inden for/uden for-bestemmelsen konstitutiv for konflikterne og deres reguleringer, kort sagt for de historier, som vi kender.” (1990, 122-3)

Vi kan overordnet set skelne mellem to hovedformer for begrebshistorie alt afhængig af længden af deres undersøgelse. Den lange begrebshistorie læser et begrebs historie fra dets første formuleringer og fremefter i historien og dokumenterer deres betydningsomslag og -omskiftelser, som Koselleck (2006) f.eks. har gjort omkring krise-begrebet. Den korte begrebshistorie undersøger et begrebs konkrete opkomst eller et konkret betydningsomslag af et gammelt begreb på et specifikt afgrænset tidspunkt i historien, f.eks. revolutionsbegrebets betydningsomslag i og omkring den franske revolution (Koselleck 2007c).

I den korte begrebshistorie undersøges de betydninger og ladninger i grundbegreberne, som en given tekst eller aktør(gruppe) bruger, og det kan gøres konkret ved at analysere på tre tidsniveauer, der har interesse i en begrebshistorisk analyse af en tekst eller tekstsamling: tekstens polemiske angreb i samtiden (nutid); de intentioner ifht fremtiden, der ligger i tekstens begreber (fremtid); fortsatte elementer i tekstens begreber af den gamle sociale orden (fortid). Enhver tekst er præget af sin fortid i sine begreber og argumenter, men samtidig peger den i sin intervention i samtiden frem imod en fremtid. Det er kernen i alle i hvert fald politiske tekster, at de opererer med alle disse tre tidsmæssige niveauer. Fortiden gør teksten forståelig, men den ville ikke være en politisk tekst, hvis den ikke havde et ærinde med fremtiden, hvis den ikke vil mere end fortiden, og det den vil, det vil den iværksætte i nutiden. Hvilke begreber trækker teksten på fra fortiden? Hvem og hvad angriber teksten i sin samtid? Hvad ønsker den at opnå i fremtiden? Tekster skal her læses i deres 'situationsbetingede kontekst' (om kontekstualisering se Thorup 2013), der giver et begreb dets sociale og politiske kraft. Denne kontekst er en polemisk kontekst, og begreber lader sig kun forstå gennem en sociologisk/socialhistorisk og begrebshistorisk analyse af, hvem og hvilke grupper, der anvender og positionerer sig igennem et givent begreb.

Hvor enkeltskribenter eller tekster i den lange begrebshistorie reduceres til eksempler, da træder de mere tydeligt frem som aktører i den korte begrebshistorie. Der er også en tredje slags begrebshistorie, der kan siges at lægge sig imellem de to, og som knytter an til Kosellecks modernitetsteoretiske ambition med sit arbejde, nemlig der hvor man læser tekster i deres 'epokale kontekst', og hvor begrebsanalysen foretages for i særligt grad at forstå ikke så meget begrebet selv og dets specifikke betydningsindhold men derimod som en privilegeret indgang til en epokes selvforståelse og selvbeskrivelse. Denne kontekst er en temporal kontekst, og begreber lader sig her kun forstå gennem en (historie)filosofisk og begrebshistorisk analyse af, hvilke forestillinger om tid og historie, som begreberne abonnerer på og får betydning fra.

Kosellecks modernitetsteori bygger på en idé om et afgørende, generaliseret betydningsomslag i alle væsentlige politiske grundbegreber i Europa i den periode, han kalder for 'saddeltiden', cirka 1750-1850. I det moderne, argumenterer han, mister fortiden henvisningspotentialer i forhold til fremtiden. Fremtiden bliver den dominerende reference og fortiden dens modbegreb (som i reaktionær, bagudskuende, frygtsom og nostalgisk). Det betyder, at moderne, særligt politiske begreber, peger fremefter, men ikke kun i fremskridtsforstand. Moderne fremtidsbegreber kan også være apokalyptiske, tale om forfald, ødelæggelse og altings endeligt. Når fremtiden bliver ulig fortiden, da kan den både tænkes som bedre og som værre. Væsentligt er det for begge fremtidsvalueringer, at de er

resultat af menneskelig handling. Derfor er selv de mest modernitetskritiske fuldt og helt moderne, da det først er i det moderne, at forfald som resultat af intentionel menneskelig indblanding meningsfuldt kan tænkes.

Koselleck taler om, at den gamle, førmoderne tids 'erfaringsmættede' begreber afløses af det modernes 'forventningstunge' fremtids- eller bevægelsesbegreber (2007c). Snarere er det vel sådan, at begrebernes kompleksitet er stadigt omskiftelige variationer eller blandingsformer af det forventningstunge og det erfaringsmættede. Han taler om forholdet mellem 'erfaringsrum' og 'forventningshorisont', og hvordan det moderne er kendetegnet ved en stadig problematisering eller udhuling af erfaringsrummet. Man kan næppe overdrive betydningen af, at erfaring beskrives spatialt og afgrænset som rum, hvorimod forventning knyttes med det endnu ikke identificerbare, det derude eller horisonten.

Hvor det førmoderne menneske levede med forestillingen om et forestående liv, der i store træk ville ligne dets forfædres, hersker der hos moderne mennesker en forestilling om en fremtid, der skal skabes. Fortiden udtømmes ikke i fremtiden. Historieskabelse er selve det modernes grundlæggende karakteristika, der sætter sig spor i alle prægnante begreber. Og når begreberne begynder at gribe ud i fremtiden, bliver kampen om begreberne også en kamp om at definere fremtiden. Den politiske kamp – begrebskampen – bliver en kamp med store konsekvenser. I stedet for at pege mod fortiden og hvile på en idé om evige og gentagelige mønstre i historien – som ideen om de cykliske skift i styreform – blev begreberne nu mættet med det, Koselleck kalder 'historisk-filosofiske flugtlinjer', dvs. med singularitet, brud og fremskridtsforventninger. Moderne begreber er altid på vej videre, og de har polemikken og angrebet bygget ind i sig.

Koselleck observerer det moderne som en stadig acceleration af tiden (2009), og det sætter sig igennem som en ændret social realitet for det politiske. Mindre dramatisk kan man bruge erfaringsrum og forventningshorisont som to analytiske kategorier, vi hele tiden bevæger os med, hvor erfaringsrum kan angive sikkerhed, forudsigelighed og stabilitet men også rutine, gentagelse, kedsomhed begge samlet i en idé om at fortiden er lig nutiden, som er lig fremtiden overfor forventningsrum, der kan betyde løfter, forandring, eventyr men også usikkerhed, uforudsigelighed, ustabilitet; begge samlet i en idé om at fortiden er ulig nutiden, der er ganske ulig, hvad der kommer i fremtiden. Dermed kan man arbejde ikke med én stor saddeltid men mange små hele tiden, hver gang nogen proklamerer, "Dette er en ny situation" og søger begrebsliggørelser, som aktuelt f.eks. disruption, der både skal indikere det nye, bruddet med fortiden, og berolige om kendte konturer for fremtiden. Hermed åbner begrebshistorien for, at man kan undersøge de 'kompensatoriske effekter' i begreber, dvs. de måder, hvorpå de lover sikkerhed i en usikker verden.

Konklusion

De fire tilgange deler en forestilling om sproget som aktivitet – og en aktivitet, som historikeren kan undersøge ligesom alle andre former for aktiviteter (se Olsen 2014 for en

sammenligning af Freedens, Skinner og Koselleck). Man kan ydermere sige, at særligt Koselleck og Skinner er enige om at se sprog, ord, begreber, argumenter som våben i en debat. De mobiliseres med et formål. Den amerikanske idéhistoriker Daniel Rodgers, der har skrevet den allerbedste idéhistorie om det sene 20. århundredes amerikanske politiske idéhistorie, *Age of Fracture* (2011), skriver i forordet til en tidligere bog om omstridte begreber, at ”politiske ord gør mere end mystificere. De inspirerer, overtaler, ophidser, mobiliserer. Med ord ændres folks overbevisninger, stemmer vindes, fjender stemples, alliancer sikres, upopulære programmer gøres spiselige, status quo bliver pludselig afsløret som uretfærdig og utålelig.” (Rodgers 1987, 4)

Den ofte hørte modstilling mellem idéer og handling, det tilfældige og det egentlige, det overfladiske og det dybe, det flygtige og det varige, mellem idéhistorie og politisk historie, er falsk. ”Politisk snak”, siger Rodgers, ”er politisk handling af en særlig, ofte kraftfuld, slags.” (1987, 5). Vi har idéer om os selv og andre, om vennerne og fjenderne, om de ting vi kan lide og dem vi ikke kan. Idéer gør en masse handlinger mulige, fordi de gør dem rigtige eller vigtige for os, og hindrer andre handlinger, fordi de virker forkerte, ikke længere rigtige, nu forældede. Vi bruger idéer til at overbevise andre. Vi bruger billedsprog, metaforer, argumenter, lignelser, historiske referencer, ideologiske, moralske og religiøse forestillinger. Udtrykte idéer er handlinger, og med idéer handler vi.

Alligevel hører man ofte en kritik af idéernes betydning som noget sekundært, noget ikke helt lige så vigtigt som magt, interesser, biologi, begivenheder eller hvad det nu kan være. Idéer er angiveligt bare det, vi bruger til at retfærdiggøre det, vi allerede af andre grunde havde besluttet os for at gøre. Idéhistorie insisterer på, at idéer er vigtige, f.eks. er påstanden om, at idéer er betydningsløse jo i sig selv en idé, endda en ganske indflydelsesrig idé for dem, der gerne vil beskæftige sig med noget andet.

En af grundene til, at idéers betydning ofte negligeres, er, at mange idéer er ret dumme, forkerte, ondskabsfulde, barnagtige, selvretfærdiggørende etc. Konfronteret med sådanne idéer, som vi enten frygter, ikke bryder os om eller synes er under vores niveau, vil mange nøjes med at konstatere, at de ikke er rigtige. En væsentlig omgang med idéer er vurderingen af, om idéer er rigtige eller forkerte. Det er i særligt grad filosofiens opgave. Men det er ikke idéhistoriens. Idéhistorikere sætter på godt og ondt parentes om idéernes rigtighed for derimod at beskæftige os med hvordan de gør sig gældende i historien.

I en diskussion i radioen om Donald Trump sagde idéhistorikeren Frank Beck Lassen, at vi bør være opmærksomme på ”vrøvl der virker” (se også Thorup 2017; Steinmetz 2011). Meget af det, som har overbevist og bevæget folk i fortiden og i nutiden, er ikke sandt strengt taget, men det har overbevist og bevæget dem (os) alligevel. Idéhistorie undersøger, de idéer folk har; de idéer der har været indflydelsesrige i historien; de stor-slåede og de ondskabsfulde idéer. Idéhistorikere ”tager dårlige idéer seriøst” (i Celutka 2017), som den amerikanske historiker Timothy Snyder har sagt. Man bør være opmærksom på, at mange idéer har skiftet plads fra falske til sande og tilbage igen, at der ikke altid er enighed om, hvad der er sandt og falsk, rigtigt og forkert, men at alle disse forestillinger og sandhedskampe er væsentlige dele af menneskelivet og derfor bør tages alvorligt.

Politisk idéhistorie forfølger altså principielt alle de idéer, som nogen på et eller andet tidspunkt har taget alvorligt, fordi de idéer har betydet noget for nogen og har bevæget dem til at tænke, tale og handle på vegne af idéerne, om de så var rigtige eller forkerte.

Litteratur

- Andersen, NÅ. (1999). *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.
- Bess, M. (2017). 'Foucault Interview. Power, Moral Values, and the Intellectual'. Tilgængelig på: <https://www.michaelbess.org/foucault-interview>. [Tilgået d. 26.12.2018]
- Busck, J., Nevers J. & Olsen N. (red.) (2007). *Reinhart Koselleck: Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Celutka, S. (2017). 'Taking bad ideas seriously. Interview with Timothy Snyder', *Eurozine*, 28. August. Tilgængelig på: www.eurozine.com/taking-bad-ideas-seriously. [Tilgået d. 26.12.2018]
- Dyrberg, T.B., Hansen, A.D. & Torfing, J. (red.) (2000). *Diskursteorien på arbejde*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Eagleton, T. (2007 [1991]). *Ideology. An Introduction*. London & New York: Verso.
- Fairclough, F. (2008). *Kritisk diskursanalyse*. København: Hans Reitzels forlag.
- Foucault, M. (1977 [1975]). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. London: Penguin.
- Foucault, M. (1994 [1976]). *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. København: Hans Reitzels forlag.
- Foucault, M. (1996). *Essential Works of Foucault 1954-1984, vol. 2: Aesthetics*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2001). *Talens forfatning*. København: Hans Reitzels forlag.
- Foucault, M. (2003 [1997]). *Society Must be Defended*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2007 [2004]), *Security, Territory, Population*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2008 [2004]). *The Birth of Biopolitics*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2013 [1980]). 'Støvet og skyen', *Slagmark*, (66), s. 19-30.
- Freeden, M. (1996). *Ideologies and Political Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Freeden, M. (2004). *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeden, M. (2013). *The Political Theory of Political Thinking. The Anatomy of a Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Freeden, M. (2017). Conceptual history, ideology and language. I: W. Steinmetz, M. Freeden & J. Fernández-Sebatian (red.), *Conceptual History in the European Space*. New York & Oxford: Berghahn.

- Hayek, F. (1967 [1949]). *The Intellectuals and Socialism*. I: F. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Howarth, D. (2005). *Diskurs. En introduktion*. København: Hans Reitzels forlag.
- Jordheim, H. (2001). *Lesningens vitenskap: utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Junge, K. & Postoutenko, K. (red.) (2011). *Asymmetrical Concepts after Reinhart Koselleck. Historical Semantics and Beyond*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Koselleck, R. (1990). Sprogændring og begivenhedshistorie. *Den jyske historiker*, (50), s. 121-135.
- Koselleck, R. (2006 [1982]). Crisis, *Journal of the History of Ideas*, årg. 67(2), s. 357-400. <https://doi.org/10.1353/jhi.2006.0013>.
- Koselleck, R. (2007a [1972]). Begrebshistorie og socialhistorie. I: J. Busck, J. Nevers & N. Olsen (red.), *Reinhart Koselleck: Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Koselleck, R. (2007b [1975]). Om asymmetriske modbegrebers historisk-politiske semantik. I: J. Busck, J. Nevers & N. Olsen (red.), *Reinhart Koselleck: Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Koselleck, R. (2007d [1976]). ”Erfaringsrum” og ”forventningshorisont” – to historiske kategorier. I: J. Busck, J. Nevers & N. Olsen (red.), *Reinhart Koselleck: Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Koselleck, R. (2007c [1969]). Historiske kriterier for det moderne revolutionsbegreb. I: J. Busck, J. Nevers & N. Olsen (red.), *Reinhart Koselleck: Begreber, tid og erfaring*. København: Hans Reitzels forlag.
- Koselleck, R. (2009 [2000]). Is there an acceleration of history?. I: H. Rosa & W.E. Scheuerman (red.), *High-Speed Society. Social Acceleration, Power and Modernity*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Koselleck R. (2011 [1971-1996]). Introduction and Prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*, *Contributions*, årg. 6, s. 1-37. <https://doi.org/10.3167/choc.2011.060102>.
- Keynes, J.M. (1964). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.
- Lassen, F.B. & Thorup, M., red. (2009). *Quentin Skinner: Politik og historie*. København: Hans Reitzels forlag.
- McLellan, D. (1995). *Ideology*. Buckingham: Open University Press.
- Olsen, N. (2012). *History in the Plural. An Introduction to the Work of Reinhart Koselleck*. New York & Oxford: Berghahn.
- Olsen, N. (2014). Politisk ideologi. Produktion, kommunikation, applikation, *Temp*, årg. 4(8), s. 175-189. Tilgængelig på: <https://tidsskrift.dk/temp/article/view/24274/21277> [Tilgæet d. 26.12.2018].
- Pocock, J. (2009). *Political Thought and History. Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reichardt, R. & Schmitt E., red. (1985). *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-1820*. München: R. Oldebourg.
- Rodgers, D.T. (1987). *Contested Truths. Keywords in American Politics since Independence*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.

- Rodgers, D.T. (2011). *Age of Fracture*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.
- Saar, M. (2011). Relocating the Modern State: Governmentality and the History of Ideas. I: U. Bröckling, S. Krasmann & T. Lemke (red.), *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. London & New York: Routledge.
- Schaanning, E. (2017). Om å bruke Foucault: Fire metodestrategier. I: E. Krefting, E. Schaanning, & R. Aasgaard (red.), *Grep om fortiden. Perspektiver og metoder i idéhistorie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Skinner, Q. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought*, årg. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Q. (2009a [1969]). Mening og forståelse i idéhistorien. I: F. B. Lassen & M. Thorup (red.), *Quentin Skinner: Politik og historie*. København: Hans Reitzels forlag.
- Skinner, Q. (2009b [2002]). Moralske principper og social forandring. I: F.B. Lassen & M. Thorup (red.), *Quentin Skinner: Politik og historie*. København: Hans Reitzels forlag.
- Slagmark* (33), 2001, temanummer om Quentin Skinner.
- Slagmark* (48), 2007, temanummer om Reinhart Koselleck.
- Slagmark* (66), 2013, tema: Michel Foucault.
- Steinmetz, W., red. (2011). *Political Languages in the Age of Extremes*. Oxford: Oxford University Press.
- Thorup, M. (2012). Intellectuel historie, *Temp*, (4), s. 177-189. Tilgængelig på: <https://tidsskrift.dk/temp/article/view/24391> [Tilgået d. 26.12.2018].
- Thorup, M. (2013). Taget ud af sammenhæng – om kontekst i idéhistorie, *Slagmark*, (67), s. 77-108.
- Thorup, M., red. (2017). *Uhørt! Idéhistorien læser Donald Trump*. Aarhus: Baggrund.
- Thorup, M. (2018a). *Hvad er idéhistorie?* Aarhus: Slagmark (under udgivelse).
- Thorup, M. (2018b). Bibliography of Intellectual History Methodologies. Tilgængelig på: www.academia.edu/8283150/Bibliography_on_Intellectual_History_Methodologies.
- Walter, R. (2008). Reconciling Foucault and Skinner on the State: The Primacy of Politics?, *History of the Human Sciences*, årg. 21(3), s. 94-114. <https://doi.org/10.1177/0952695108093955>.
- Whatmore, R. (2016). *What is Intellectual History?* Cambridge: Polity.
- Wood, E.M. (2008). *Citizens to Lords. A Social History of Western Political Thought from Antiquity to the Late Middle Ages*. London & New York: Verso.
- Wood, E.M. (2012). *Liberty and Property. A Social History of Western Political Thought from Renaissance to Enlightenment*. London & New York: Verso.
- Østergård, U. og Ifversen, J. (1996). Europæisk civilisation, begrebshistorie og diskursanalyse, I. U. Østergaard & J. Ifversen (red.), *Begreb og historie*. Aarhus: Aarhus universitet.

Borgerløn: Kan det nu betale sig?

Kristian Kongshøj, postdoc ved Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet

Borgerlønnen er blevet revitaliseret i de senere års debat, blandt andet som muligt redskab til at bekæmpe ulighed eller polarisering og segmentering på arbejdsmarkedet. Denne artikel diskuterer, hvorledes en lav, delvis borgerløn i kombination med reducerede ydelser kan realiseres, mens en fuld og generøs borgerløn vil kræve beskatning og omfordeling på et hidtil uset niveau. Det understreges også, at borgerlønnen ikke i sig selv vil løse polariserende tendenser på arbejdsmarkedet. En lav eller delvis borgerløn kan endog understøtte udbredelsen af et lavlønnet og usikkert prekariat.

Indledning

Borgerlønnen er en universel, individuel ydelse, der udbetales regelmæssigt uden betingelser (Widerquist m.fl. 2013, Christensen 2000). I de mere normativt ambitiøse udlæggninger skal den endvidere være tilstrækkelig til, at man på et beskedent niveau skal kunne leve af den uden at tage lønarbejde. Dette står i modsætning til traditionelle overførselsindkomster, der i et eller andet omfang hviler på behovs- og indkomstprøvning, og ofte i tilgift er betinget af krav om bestemte handlinger. Man kan udlægge forskellige varianter af borgerløn og borgerlønsnignende ydelser (Standing 2017; Widerquist m.fl. 2013; Christensen 2000; Atkinson 1996), men denne artikel vil ikke beskæftige sig indgående med disse ved siden af ovenstående korte definition. Det grundlæggende er, at borgerlønnen vil bryde med den forbindelse, der hidtil har været mellem forskellige former for indkomst og status på arbejdsmarkedet. Også på dansk har forskellige terminologier været anvendt, eksempelvis 'ubetinget basisindkomst' (Christensen 2000), men i denne artikel anvendes blot 'borgerløn'. Jeg vil senere kort henvise til idéen om negativ indkomstskat, som adskiller sig fundamentalt fra borgerlønnen ved at være indkomstgraderet. Idéen her er, at man over en vis indkomstgrænse betaler skat. Under grænsen begynder man i stedet gradvist at modtage et tilskud, indtil man modtager den fulde ydelse, hvis man ingen selvstændig indkomst har.

Som idé har borgerlønnen ikke blot årtier, men århundreder på bagen. Det er endda muligt at sige årtusinder og trække tråde tilbage til antikkens Grækenland og figurer som Aristoteles eller Perikles (Standing 2017). I løbet af de seneste få år har idéen igen fået politisk momentum; der er lokale eksperimenter med borgerløn eller borgerlønsnignende ydelser undervejs (eller på vej) i Finland, Holland, Canada og Tyskland, og der er flere private eller NGO-drevne på vej i USA. Der er ligeledes nye eksperimenter i

udviklingslandene Kenya og Uganda (McFarland 2017). Endnu flere officielle rapporter, præliminære planer og tænketanksrapporter kunne opremses.

I Danmark er debatten fortsat lidt af et nichefænomen. Blandt Folketingets partier vil Alternativet undersøge mulighederne for en borgerløn nærmere, men ellers er det vanskeligt at finde betydningsfulde politiske aktører, der er optaget af idéen. I Danmark har debatten bølget lidt frem og tilbage siden storhedstiden for 40 år siden omkring *Oprør fra midten* (Meyer, Petersen & Sørensen 1978), men mestendels på et ret lavt blus (se Christensen, 2000, eller opsummeringen i Christensen, 2017, for en gennemgang af den danske debathistorik).

Borgerlønnen kan imødekomme en efterspørgsel på politiske idéer hinsides hverdagspolitik, idet den som diskurs rummer en række fortællinger om, hvordan den kan løse en række presserende problemer, såsom økologisk krise, ulighed og arbejdsmarkedssegmentering. Samtidig lover den langt større individuel frihed i forholdet til både stat og marked, og siges at afspejle mere retfærdige principper for indkomstfordeling, da velstand og indkomst kun i begrænset omfang kan henføres til individuelle handlinger og færdigheder. På alle disse områder er der væsentlige debatter mellem borgerlønsoptimister og –skeptikere.

Der er dog en mangel på kritiske diskussioner på disse områder. På dansk har vi i nyere tid kun set nogle få bøger om emnet, og disse er skrevet af erklærede borgerlønsforkæmpere (Christensen 2017; Christensen & Ydesen 2007; Larsen 2002; Christensen 2000). På baggrund af indsigter fra den nyere litteratur er denne artikels mål at bidrage til denne debat ved at diskutere to vigtige spørgsmål, der dominerer i debatten om borgerlønnens betydning for økonomi og ulighed. For det første er det spørgsmålet om finansiering, samt for det andet segmentering på arbejdsmarkedet. Dette er to væsentlige spørgsmål, når det handler om at undersøge, hvorvidt en borgerløn er realiserbar og ønskelig, og dermed også den praktisk anlagte titel ”Kan det nu betale sig?”. Christensen (2000) har tidligere beskrevet nogle forskellige diskurser om borgerløn, og én af disse var den politisk-teknisk orienterede. Med dette udgangspunkt kan man fremstille borgerløn som et svar på aktuelle tendenser, og som en idé, der ligger i forlængelse af eksisterende mål og institutioner. Denne artikel diskuterer nogle af de vigtigste spørgsmål, som et sådant perspektiv giver anledning til.

Denne tilgang betyder omvendt også, at jeg ikke indgående vil beskrive og diskutere borgerlønnens indre normative logikker vedrørende retfærdighed og frihed eller autonomi (se f.eks. Standing 2017; Widerquist m.fl. 2013; Christensen 2000; Van Parijs 1997; Gorz 1997). Vi vil heller ikke komme i berøring med andre debatter som eksempelvis borgerlønnens mulige grønne potentialer (se f.eks. Andersson 2009; Goodin 2001), eller borgerlønnens muligheder for at fremstå retfærdig og dermed opnå legitimitet og opbakning i den bredere offentlighed (se f.eks. Rothstein 2017; Barry 2001; Widerquist 1999).

I stedet vil vi gå direkte til diskussionen af de to underspørgsmål i hvert sit hovedafsnit. Disse vil understrege borgerlønnens væsentlige svagheder, men omvendt også at den ikke blot kan afvises uden videre diskussion.

Finansiering: Dilemmaet mellem tilstrækkelighed og realiserbarhed?

Finansieringsspørgsmålet er nok borgerlønnens væsentligste barriere. Borgerlønnen skal finansieres ved en eller anden grad af omfordeling af indkomster og kapital. En evt. forøgelse af den samlede indkomst, der ikke er begrundet i den eksisterende produktion, vil i konventionel optik medføre inflationspres, selvom det kan diskuteres i hvor høj grad, det udelukkende vil omsættes til inflation (Flassbeck 2017; Harvey 2011).

Det eksisterende niveau for skattefinansierede udgifter til overførselsindkomster svarede i 2016 til, at alle danskere over 15 år i gennemsnit modtog 61.500 kr. brutto, dvs. ca. 20% af gruppens gennemsnitsindkomst på 312.600 kr (Danmarks Statistik 2017). OECD (2017) viser for medlemslandene generelt, at en simpel universel fordeling af eksisterende udgifter til overførsler ville medføre en borgerløn, der ligger langt under de enkelte landes relative fattigdomsgrænser, og i næsten alle tilfælde også signifikant under niveauet for de nuværende kontanthjælpslignende ydelser. Disse hurtige overslag er selvfølgelig noget misvisende, idet udgifterne til en borgerløn afhænger af skattesystemet. Højere indkomster vil på et eller andet tidspunkt have betalt et tilsvarende beløb tilbage i skat. Den fulde borgerløn, der erstatter alle andre ydelser, foreslås typisk i sammenhæng med en flad indkomstskat, hvilket i de fleste tilfælde faktisk vil være mere omfordelende end eksisterende skatte- og ydelsessystemer (Standing 2017; Kela 2016). Dertil kommer ændrede administrative omkostninger, samt hvorvidt niveauet for andre offentlige udgifter vil ændre sig efter en borgerløn.

At en borgerløn alligevel kan medføre langt højere niveauer for personbeskatning er blevet påpeget af en lang række mere grundige studier og modelberegninger. I Finland blev der forud for det igangværende eksperiment lavet en udredning med et par forskellige modeller for fuld borgerløn på hhv. 1500 og 1000 EUR/md., skattefrit. De ville begge flerdoble eksisterende udgifter til overførsler og medføre behov for en flad beskatning på hhv. 79 % og 60 % af andre personindkomster fra både arbejde og kapital (Kela 2016). Det er også værd at huske, at Økonomiministeriets Økonomiske Sekretariat i 1993 under Marianne Jelved fik beregnet konsekvenserne af en beskattet borgerløn på enten 130.000 kr. eller 90.000 kr. om året, hvor man i den sidste model bibeholdt visse supplerende ydelser. Disse ville hæve marginalsatserne til et spænd på hhv. 74-90 % og 85-100 %. Beregningerne blev dog kritiseret for at være meget mangelfulde, bla. havde man ikke nedreguleret dagpenge mv., ligesom man ikke anvendte det bredere skattegrundlag fra 1993 (Christensen 2000). På omkring samme tid forventede en række forskellige alternative modeller fra de partipolitiske baglande i SF, Det Radikale Venstre og De Grønne typisk en samlet indkomstbeskatning på omkring 70 %.

Disse eksempler illustrerer, at en fuld og generøs borgerløn skal suppleres med andre kilder til finansiering ved siden af øget indkomstbeskatning. Den internationale debats fremmeste akademiske stemme ved siden af Guy Standing, Philippe Van Parijs (1990), anerkendte, at en borgerløn måtte medføre højere skatter på indkomster. Fra den internationale debat kan nævnes flere forslag til at finansiere en beskeden borgerløn i kombination med andre finansieringskilder, hvor indkomstskatterne ikke bliver så høje

som i ovenstående (se bl.a. Miller 2017; Major 2016; Acarons, Pañella & Mélich 2014; Rankin 2012; Höglund 2007). Som regel står den konkrete udformning og sammensætning af disse andre finansieringskilder dog lidt hen i det uvisse, men der nævnes forskellige kombinationer af beskatning af forbrug, formuer, profitter, kapital generelt (herunder ofte ejendomsbeskatning) samt nedprioritering af andre offentlige udgifter (Standing 2017; Miller 2017). Der har i den nyere debat især været fokus på nogle af de former for 'kapital', der driver store økonomiske transformationer netop nu, herunder beskatning af data, som stilles gratis til rådighed af de sociale mediers brugere (og som videresælges til tredjeparter), samt automatisering (eksempelvis har Bill Gates gjort sig til fortaler af en skat på 'robotter') (The Economist 2017a, 2017b; Rhodes 2017). Formålet med beskatning af disse og andre kapitalformer er desuden via makrostrukturel omfordeling at bekæmpe tendenserne til øget ulighed i næsten alle udviklede lande. Mange af disse mulige skattekilder spiller dog allerede en væsentlig rolle i det samlede beskatningsgrundlag, og det vil være en udfordring at indrette dem sådan, at de ikke blot skader eller overvæltes på almindelige indkomster. Der er naturligvis også bekæmpelse af skattely og –unddragelse (Zucman 2017), men dette er et mål uanset borgerløn.

Den sociale dividende er en borgerlønsmodel, der løser finansieringsproblemet ved ikke på forhånd at fastlægge udbetalingens størrelse, som i stedet afgøres af indtægterne fra valgte finansieringskilder, der typisk foreslås akkumuleret i en fondsstruktur. Dette var sådan set modellen i et af de klassiske værker, som udlagde nogle af de væsentligste argumenter for borgerlønnen, nemlig Thomas Paines *Agrarian Justice* fra 1795 (Standing 2017). Paine forestillede sig, at afkastet fra besiddelse af jord og ejendomme skulle deles af fællesskabet. Modellen har et virkeligt eksempel i Alaskas Permanent Fund Dividend, som årligt siden 1982 har udbetalt en dividende til alle borgere på basis af en del af delstatens indtægter fra olie (Widerquist & Sheahan 2012). De seneste 20 år har beløbet som oftest været på mellem 1000 og 1500 USD om året per person (inkl. børn). Dividenden er ikke stor nok til at udgøre et fundament for det daglige levegrundlag. Det viser også, at det er en økonomisk udfordring at definere en dividende, der kan leve op til borgerlønnens mest basale ambitioner.

Som nævnt skal vi trods alt nå frem til en konklusion om, at en delvis, begrænset borgerløn i kombination med traditionelle velfærdsydelser synes tæt på realiserbar inden for rammerne af de eksisterende skattekilder og –niveauer. Dette blev eksempelvis konklusionen i førnævnte finske udredning, der anbefalede en ganske basal ydelse på 560 EUR/md., skattefrit, der suppleres af de eksisterende ydelser således at alle 2000 arbejdsløse deltagere i eksperimentet har samme indkomst som andre arbejdsløse (Kela 2017, 2016). Denne model, hvor de 560 EUR beholdes uanset efterfølgende indkomst, vil alligevel medføre et finansieringsbehov på 11 milliarder Euro hvis den bliver udbredt til hele Finland (Kela 2016). Andre modeller for en delvis borgerløn, der ligeledes medfører et betragteligt øget finansieringsbehov kan nævnes fra Storbritannien og Danmark (BIEN Danmark 2017; Reed & Lansley 2016). Ét af BIEN Danmarks forslag indebærer eksempelvis en delvis borgerløn på 6000 kr./md. med en indkomstskat på 58 %. OECD (2017) har forsøgt at udregne budgetneutrale, delvise borgerlønsmodeller for fire lande (Finland,

Frankrig, Italien og Storbritannien), hvor boligstøtte bibeholdes, mens de fleste andre ydelser fjernes eller reduceres, inklusive skattefradrag. I forhold til de eksisterende systemer ville denne ydelse skabe store grupper af både vindere og tabere på tværs af indkomstskalaen. Samlet set ville en mindre andel på 2-4 % af befolkningen blive hævet over de enkelte landes respektive fattigdomsgrænser, mens lidt flere, 3-7 %, ville ryge under fattigdomsgrænserne.

IMF (2017) har mere generelt diskuteret, at der især er mange potentielle tabere blandt modtagere af de eksisterende ydelser i den type udviklede velfærdsstater, hvor ydelserne inkluderer relativt mange og er relativt generøse. Især i mange udviklingslande har de eksisterende sociale udgifter omvendt haft regressiv effekt, da en lille gruppe insidere fra den højere middelklasse har haft størst fordel af det eksisterende system. Her kan en borgerløn være et progressivt fremskridt, selv med de eksisterende, begrænsede udgiftsniveauer. I den danske velfærdsstat kunne det omvendt være særligt svært at implementere en borgerløn uden at væsentligt flere stilles ringere end i dag, hvis ambitionen er en nogenlunde omkostningsneutral borgerløn. Det er dog en sandhed med store modifikationer, at de eksisterende overførselsindkomster skulle være særligt generøse og udgiftstunge i Danmark og Norden generelt (Kongshøj 2015). Alligevel er det rigtigt, at når vi ser på andelen inkluderet i sikkerhedsnettet, og tager den høje beskæftigelse med, har Danmark frem til 1990'erne stået som det land, der var bedst i Europa til at sikre, at meget få havde hverken arbejds- eller overførselsindkomst (CESifo 2003). I de senere år har en række velfærdsreformer været med at ændre lidt på billedet. Siden 2009 er antallet af borgere, der ikke har en indtægt fra hverken job eller understøttelse, steget fra 130.000 til mere end 160.000 (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2018). Der er dog ingen tvivl om, at det især er i et land som Danmark, at man kan opleve et svært dilemma mellem borgerlønns tilstrækkelighed for den enkelte (sammenlignet med de eksisterende ydelser) og den samlede umiddelbare økonomiske realiserbarhed.

Selvom vi med en delvis borgerløn således er tættere på noget mere realiserbart, når vi konservativt holder os inden for rammerne af de eksisterende skattesystemer, ville der således stadig væsentlige udfordringer. Mange borgerlønsforkæmpere har en yderst basal borgerløn som deres udgangspunkt. Dette omfatter også Standing (2017, 3), der lægger vægt på at en 'basic income' skal være 'basic', ligesom han skriver, at total indkomstsikkerhed ikke er "...hverken ønskeligt eller muligt". Dermed skal den heller ikke afløse eller eliminere alle hidtil eksisterende velfærdsydelser. I alt fald ikke i første omgang. Borgerlønnen kan så udbygges efter sin implementering, hvis det bliver muligt. Sådanne meget beskedne skridt betyder selvfølgelig, at man ikke fra starten vil indfri mange af de store ambitioner, men det ville også afspejle velfærdsstatens hidtidige historie, hvor det tog årtier at nå frem til steder, der kunne forekomme utopiske, da man startede.

Til sidst skal det anerkendes, at alle forsøg på at estimere omkostningerne ved en borgerløn naturligvis har en afgørende ubekendt faktor i form af folks adfærd efter en borgerløn. Med hensyn til arbejdsudbud er det en udbredt indvending, at langt flere vil træde ud af arbejdsmarkedet ved en ubetinget og generøs borgerløn. Som nævnt vil en

borgerløn dog kunne skabe et komplekst billede af vindere og tabere, og der vil således også kunne være betydelige heterogene effekter på arbejdsudbud, ligesom adfærdsforskning har understreget, at økonomiske incitamentet spiller en begrænset rolle i tilgift til andre former for motivation (Dohmen 2014; Kamenica 2012). Der er meget begrænset mulighed for at hente erfaring fra tidligere eksperimenter. Eksperimenterne i USA og Canada i 1968-1980 var alle eksempler på en negativ indkomstskat, som adskiller sig fundamentalt fra borgerlønnen ved at være en indkomstgradueret ydelse. Efterfølgende studier fandt i forskellig grad en nedgang i mængden af samlede arbejdstimer, som afspejlede lidt længere arbejdsledelsesperioder, samt at især mødre reducerede deres arbejdstid, og i ringere grad at folk trådte helt ud af arbejdsmarkedet (Widerquist 2005). Tidligere NGO-drevne, borgerløns-lignende eksperimenter i Namibia og Indien dokumenterede øget økonomisk aktivitet, men konteksten er naturligvis en helt anden, og bør snarere indgå i den større debat om betingede versus ubetingede fattigdomsbekæmpende ydelser i udviklingsøkonomierne (Hanlon, Barrientos & Hulme 2010).

Frigørelse eller segmentering af arbejdskraften?

Især venstrelibertære tænkere vil anvende borgerlønnen som frigørelse af arbejdskraften. Målet er at afbøde oplevelsen af stigma eller tab af autonomi ved ikke at være på arbejdsmarkedet (Petit 2007; Christensen 2000; Widerquist 1999). Hittidige modtagere af overførsler skal ligeledes mægtiggøres i deres relation til velfærdsstaten med en ubetinget ydelse, ligesom ydelsen skal forene grupper, der hidtil har været adskilt i forskellige systemer, hvilket skal styrke deres muligheder for interessevaretagelse (Handler & Babcock 2006; Van Parijs 1997). På arbejdsmarkedet skal ydelsen også ændre magtrelationen mellem arbejdsgivere og -tagere (Standing 2017; Vanderborght 2006). Helt simpelt skal ydelsen tilbyde en *exit*-mulighed fra arbejdsmarkedet (hvilket også kan være delvist i form af færre arbejdstimer) ved siden af *exit* til andre jobs, samt øge mulighederne for *voice*, idet man f.eks. kan se borgerlønnen som en potentiel strejkestøtte (ligesom en troværdig trussel om *exit* skal øge arbejdsgivernes villighed til at lytte til *voice*) (Birnbbaum & De Wispelaere 2016; Handler & Babcock 2006).

Ovenstående argumenter er især anvendt i den nuværende debat om truslen fra automatisering, selvom det mulige fremtidige omfang af dette naturligvis er noget usikkert (Manyika m.fl. 2017; Arntz, Gregory & Zahn 2016; Frey & Osborne 2013). Debatten har ganske vist stået på siden industrialiseringens begyndelse, men surveys blandt eksperter i kunstig intelligens forventer ret transformative forandringer i de kommende årtier (Grace et. al. 2017; Smith & Anderson 2014). Uanset fremtidsudsigterne anvendes borgerlønnen også som problemløsningsredskab i debatten om, hvorvidt flere aktuelt oplever usikre vilkår som følge af forandringer af både arbejdsmarked og velfærdsstat. Heller ikke denne debat er ny, og diagnoserne har været mange, men aktuelt diskuteres det især under begrebet *prekarisering* (Jacobsen & Petersen 2017; Rasmussen & Madsen 2017; Standing

2014). Den lignende debat om segmentering eller dualisering mellem insidere og outsiders er også relevant, idet disse grupper ligeledes er defineret ved forskellige niveauer af sikkerhed i relationerne til både stat og marked (Emmenegger m.fl. 2012).

På trods af alt dette er de etablerede fagbevægelser som regel ret kritiske over for borgerlønnen, og det gælder ligeledes i Danmark (Christensen 2017; 2000; Vanderborght 2006). Af og til møder borgerlønsforkæmpere denne kritik med argumenter om at fagbevægelsen sidder fast i den industrialistiske arbejdskamp, og at den selv er afhængig af de nuværende koblinger mellem indkomst og arbejde. Der er dog gode argumenter for, at en borgerløn ikke løser alle problemer med arbejdsmarkedseksklusion, og at den under alle omstændigheder ikke ville kunne stå alene.

Lad os fokusere på de nævnte muligheder for exit og voice, da de taler direkte til argumenterne i borgerlønsdebatten, og dermed hjælper os med at fokusere de generelle debatter om prekarisering eller segmentering mellem insidere og outsiders. Mulighederne for voice og helt eller delvis exit fra arbejdsmarkedet vil også være ulige efter en borgerløn (Birnbau & De Wispelaere 2016). Mulighederne for exit fra et job til et andet vil selvfølgelig afhænge af efterspørgslen på forskellige former for arbejdskraft. Hvis denne også i fremtiden medfører en øget segmentering mellem forskellige kvalifikationer, og prekariatet vokser i størrelse, vil borgerlønnen ikke i sig selv løse dette problem på det lønnede arbejdsmarked. Hvis ydelsen bliver tilstrækkelig høj til at udgøre en troværdig trussel om, at arbejdskraften kan vælge helt at trække sig fra arbejdsmarkedet, vil arbejdsgivernes reaktion på *voice*-krav fortsat være påvirket af mulighederne for substitution med anden arbejdskraft eller automatisering. Hvis man får håndteret problemet med at finansiere en generøs borgerløn, og tilstrækkelig mange forlader arbejdsmarkedet, vil man muligvis forringe arbejdsgivernes muligheder for blot at finde anden villig arbejdskraft fra prekariatets rækker, men det vil også øge udfordringen ved at finansiere en borgerløn.

Tilskyndelsen til at forlade arbejdsmarkedet vil ligeledes være ulige fordelt uanset den konkrete indretning af borgerlønnen. På grund af eksempelvis løn og arbejdsforhold vil vinderne eller insiderne på arbejdsmarkedet generelt have færre tilskyndelser til exit fra arbejdsmarkedet.

Hvis insiderne eller vinderne fortsat har de bedste muligheder for at skifte til andre jobs, mens outsiderne kan benytte sig af forbedrede muligheder for at forlade arbejdsmarkedet, vil borgerlønnen medvirke til at polarisere brugen af de forskellige former exit (Birnbau & De Wispelaere 2016). Segmenteringen mellem insidere og outsiders vil således bestå, men den vil i højere grad handle om beskæftigede versus ikke-beskæftigede snarere end en skelnen mellem forskellige arbejdsforhold på arbejdsmarkedet. Det kan betvivles, hvorvidt dette vil ophæve de oplevede statusforskelle mellem dem, der har lønnet beskæftigelse, og dem, der ikke har.

En lav borgerløn, der ikke giver reelle muligheder for exit, vil derimod gøre voice til outsiders eneste håb om forbedringer. Insiderne vil i stedet (fortsat) have bedre arbejdsforhold samt muligheder for exit til andre attraktive jobs, og dermed bliver brugen af voice-handlinger isoleret til bunden af arbejdsmarkedet, hvilket kan reducere deres

gennemslagskraft. Denne problematik vil også være relevant med de nuværende tendenser og velfærdssystemer, men et ydelsesniveau, der er lavere end i dag, vil naturligvis ikke bidrage positivt til at løse den. Her vil en lav borgerløn, der gives uafhængig af beskæftigelse, kunne ses som udtryk for beskæftigelsesstøtte, der blot skal understøtte lavtlønsjobs og afhjælpe samspilsproblemer (høje sammensatte marginalsatser). Denne form for kritik har netop været rettet mod det aktuelle finske eksperiment fra den finske venstrefløj og fagbevægelse (Tiessalo 2017).

Ovenstående scenarier er noget stiliserede, og det vil givetvist være mere komplekst på tværs af segmenter og sektorer efter en borgerløn. Pointen er, at borgerlønnen ikke vil virke uafhængigt af andre drivkræfter på arbejdsmarkedet. Man kan naturligvis stadig argumentere for, at en tilstrækkelig borgerløn skal være et værdigt, ikke-stigmatiserende alternativ til beskæftigelse i fremtiden, men den kan ikke i sig selv afgørende bidrage til at løse segmentering blandt beskæftigede. Når det gælder beskæftigede versus ikke-beskæftigede, hvor attraktive jobs og lønninger fortsat er en mulighed for den ene gruppe, vil statusforskelle og stigma kunne udspringe af ulige beskæftigelsesmuligheder uanset tilstedeværelsen af en ubetinget indkomst. Nogle forkæmpere erkender, at borgerlønnen i stedet kan bidrage til at understøtte eller øge segmentering, og Gorz (1992) har eksempelvis beskrevet dette som borgerløns-*apartheid*.

Borgerlønnen er således ikke et columbusæg, der kan stå alene, og nok ikke engang det væsentligste redskab til at imødegå de problemer, der diskuteres i tiden. De skal imødegås på anden vis. Komparative analyser af atypisk eller prekær beskæftigelse har typisk understreget, at Danmark hidtil har været forskånet de problemer, der kan ses i andre økonomier, selvom tendenserne kan ses i visse brancher (Rasmussen, Larsen & Andersen 2017). Der er grund til at bibeholde (og revitalisere) den danske og nordiske model, hvor velfærdspolitik og aktiv makroøkonomisk politik ses i sammenhæng med korporatistisk arbejdsmarkedsregulering på baggrund af høj organisering (Dølvik, Goul Andersen & Vartiainen 2017; Rommetvedt 2017). På den anden side vil heller ikke dette være et i sig selv tilstrækkeligt svar, hvis fremtiden vil gøre det umuligt at fastholde en relativt høj beskæftigelse.

Konklusion

Hvis man lægger et konservativt perspektiv med udgangspunkt i eksisterede skattekilder og -niveauer, kan man trods alt argumentere for, at en borgerløn er realiserbar. Det ville blive en delvis udgave, hvor man kombinerer en ret lav borgerløn med reducerede udgaver af traditionelle velfærdsydelser for at sikre sig, at man ikke øger fattigdommen dramatisk. Alligevel vil det blive yderst vanskeligt at indføre en nogenlunde omkostningsneutral borgerløn og samtidig undgå, at hidtidige modtagere af overførsler ikke stilles ringere end i dag, især i et land som Danmark. Der er til en vis grad et dilemma mellem ydelsesniveauet, altså borgerlønnens tilstrækkelighed, og dens umiddelbare realiserbarhed. Den indkomstgraduerede, negative indkomstskat, som er den anden store idé om et

alternativ til den eksisterende ydelsesstruktur, ville være nemmere at realisere på kort sigt. Idéen er kun blevet overfladisk inddraget i denne artikel. Med sit ikke-universelle fundament og sit fokus på at sikre en mindsteindkomst for de fattige, er den negative indkomstskat tættere på det, vi allerede kender, og hviler ikke på samme måde på frigørende eller libertære ambitioner.

En fuld og generøs borgerløn, der erstatter alle traditionelle overførsler, kræver skatteindtægter på et helt andet niveau end i dag. Dette er en del af selve pointen for mange venstreorienterede borgerlønsforkæmpere, idet borgerlønnen skal være redskab for omfattende makrostrukturel omfordeling for igen at kunne øge ligheden. Med blik på nogle af de tidligere eksempler er det dog noget svært at forestille sig nye idéer til beskatning af kapital, mv., der ikke samtidig vil få afledte negative effekter for almindelige indkomster. Uanset dette indeholder mange både nye og gamle borgerlønsforslag markant højere beskatning af også almindelige personindkomster.

Den delvise borgerlønsmodel kan forekomme noget skuffende, men som nævnt er der borgerlønsforkæmpere, der vil realisere idéen med dette første skridt. I tråd med den generelle velfærdshistorie vil man så kunne skrue op for ambitionerne, hvis det senere bliver økonomisk og politisk muligt at nå frem til steder, der indledningsvist forekom radikale og utopiske. Hvis man lægger de praktiske finansieringsbarrierer til side kan man endvidere argumentere, at der er et særligt gode implementeringsmuligheder i velfærdsstater, hvor der allerede er et historisk fundament for omfattende og relativt universel velfærdspolitik (Martinelli & De Wispelaere 2017; Loftager 1994)

Alligevel skal det understreges at borgerlønnen ikke er noget columbusæg, der i sig selv kan løse problematiske tendenser og fremtidige bekymringer med hensyn til prekarisering og arbejdsmarkedssegmentering. Borgerlønnen fungerer ikke uafhængigt af andre drivkræfter, der afgør mulighederne (eller mangel på samme) på arbejdsmarkedet. Selv den fulde og generøse borgerløn kan have sine problemer, i tilgift til finansieringsbarrieren. I fremtiden vil der derfor stadig være brug for aktive og behændig politikførsel, hvis disse problemer skal håndteres.

I forlængelse af dette kan det derfor diskuteres, hvor højt man egentlig burde prioritere en borgerløn, hvis man endelig finder redskaberne til markant højere omfordeling. Det er banalt at konstatere, at der også på andre områder til stadighed er omkostningspres på velfærdsstaten. Nogle af målene vil givetvis og delvist kunne realiseres med mere begrænsede midler. Det nuværende sikkerhedsnet kan reformeres i andre retninger end den, der har præget de seneste årtier, hvis man har den diagnose (og man får skabt opbakning til den), at kravene og pligterne er blevet for mange og bureaukratiske, og sikkerhedsnettet for hullet. I den modsatte ende af kronologien var der endog borgerløns-lignende karakteristika på tværs af overførselsindkomsterne, som de så ud inden 1990ernes bølge af arbejdsmarkedsreformer (Andersen & Pedersen 2007). I Danmark har vi fortsat få medborgere, der står helt uden indkomst fra arbejde eller sikkerhedsnet, og i en sådan kontekst vil det være langt mindre omkostningsfuldt at gøre indhug i denne gruppe med eksiste-

rende eller nye ikke-universelle ydelser efter kendte forskrifter. Tendensen har dog i stedet været, at gruppen er vokset i kølvandet på de senere års velfærdsreformer (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2018).

Konklusionen er dermed, at borgerlønnens ønskværdighed afhænger af udgangspunktet for ambitionerne. Hvis man fra et lettere teknokratisk udgangspunkt vil bekæmpe aktuelle problemer og bekymrende tendenser, er en borgerløn ikke nødvendigvis det naturlige svar. Borgerlønnen skal vinde støtte på de større normative fortællinger, som denne artikel kun nødtørftigt har nævnt. Spørgsmålet bliver derfor, om offentligheden efterspørger nye og større ambitioner for frihed og retfærdighed end dem, vi hidtil har kendt, eller om borgerne i stedet ønsker hverdagspolitik, der skaber tryghed og sikkerhed i en usikker verden.

Litteratur

- Andersen, J.G. og Pedersen, J. (2007). Continuity and Change in Danish Active Labor Market Policy: 1990-2007. *CCWS Working Paper No. 2007-54*
- Andersson, J.O. (2009). Basic Income from an Ecological Perspective, *Basic Income Studies*, årg. 4(2), s. 1-8. <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1180>
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2018). *160.000 personer er ikke i job eller uddannelse og får ikke understøttelse*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd
- Atkinson, A. (1996). The Case for a Participation Income. *Political Quarterly*, årg. 27(1), s. 67-70. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1996.tb01568.x>
- Acarons, J., Pañella, D.R. og Mèlich, L.T (2014). Feasibility of Financing a Basic Income. *Basic Income Studies*, årg. 9(1), s. 79-93 <https://doi.org/10.1515/bis-2014-0005>
- Arntz, M., Gregory, T. og Zierahn, U. (2016). The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. *OECD Social, Employment, and Migration Working Papers no. 189*. <https://doi.org/10.1787/1815199X>
- Barry, B. (2001). UBI and the Work Ethic. I: P. Van Parijs, ed., *What's Wrong With a Free Lunch?* Boston: Beacon Press, s. 24-55
- BIEN Danmark (2017). Finansiering af basisindkomst. Tilgængelig på: <http://basisindkomst.dk/finansiering-af-basisindkomst/> [Tilgået d. 20. december 2017]
- Birnbaum S. og de Wispelaere, J. (2016). Basic Income in the Capitalist Economy: The Mirage of Exit from Employment. *Basic Income Studies*, årg. 11(1), s. 61-74. <https://doi.org/10.1515/bis-2016-0013>
- CESifo (2003). *CESifo DICE Report 4/2003 (Winter)*. München: CESifo.
- Christensen, E. (2000). *Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé*. Høbjerg: Hovedland.
- Christensen, E. (2017). *På vej til borgerløn – aktuel idédebat*. Gjern: Hovedland.
- Christensen, E. og Ydesen, C. (2007). Indledning. I: E. Christensen, K. Lieberkind og C. Ydesen, red., *Retten til basisindkomst*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, s. 9-24

- Danmarks Statistik (2017). Person- og familieindkomster. Tilgængelig på: <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/arbejde-indkomst-og-formue/indkomster/person-og-familieindkomster> [Tilgået d. 20. december 2017]
- Dohmen, T. (2014). Behavioral Labor Economics: Advances and Future Directions. *Labor Economics*, årg. 30, s. 71-85. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2014.06.008>
- Dølvik, J. E.; Andersen, J.G. og Vartiainen, J. (2017). The Nordic Social Models in Turbulent Times: Consolidation and Flexible Adaptation. I: J.E. Dølvik og A. Martin, red., *European Social Models from Crisis to Crisis. Employment and Inequality in the Era of Monetary Integration*. Oxford: Oxford University Press, s. 246-286
- The Economist (2017a). The “Free” Economy Comes at a Cost. *The Economist*, årg. 424 (9055), s. 63.
- The Economist (2017b). Why Taxing Robots is Not a Good Idea. *The Economist*, årg. 424(9057), s. 59
- Emmenegger, P., Hausermann, S., Palier, B. og Seeleib-Kaiser, M. (2012). How We Grow Unequal. I: P. Emmenegger, S. Hausermann, B. Palier og M. Seeleib-Kaiser, red., *The Age of Dualization. The Changing Face of Inequality in Deindustrializing Societies*. Oxford: Oxford University Press, s. 3-26
- Larsen, R. E. (2002). Forord. I: R.E. Larsen, red., *Oprør fra bredden. Fra velfærdsstat til borgerløn*. København: Tiderne Skifter, s. 7-14
- Flassbeck, H. (2017). Universal Basic Income Financing and Income Distribution – The Questions Left Unanswered by Proponents. *Intereconomics*, årg. 52(2), s. 80-83. <https://doi.org/10.1007/s10272-017-0650-2>
- Frey, C.B. og Osborne, M. (2013). *The Future of Employment. Working Paper*. Oxford: Oxford Martin School.
- Goodin, R.E. (2001). Work and Welfare. Towards a Post-productivist Welfare Regime. *British Journal of Political Science*, årg. 31(1), s. 13-39. <https://doi.org/10.1017/S0007123401000023>
- Gorz, A. (1992). On the Difference Between Society and Community and Why Basic Income Cannot by Itself Confer Full Membership. I: P. van Parijs, red., *Arguing for Basic Income*. London: Verso, s. 45-57
- Gorz, A. (1997). *Reclaiming Work: Beyond the Wage-based Society*. Cambridge: Polity Press.
- Grace, K., Salvatier, J., Dafoe, A., Zhang, B. & Evans, O. (2017). When Will AI Exceed Human Intelligence? Evidence from AI Experts. Tilgængelig på: <https://arxiv.org/abs/1705.08807> [Tilgået d. 17 oktober 2017]
- Handler, J. og Babcock, A.S. (2006). The Failure of Workfare: Another Reason for a Basic Income Guarantee. *Basic Income Studies*, årg. 1(1), s. 14-37. <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1000>
- Hanlon, J., Barrientos, A. og Hulme, D. (2010). *Just Give Money to the Poor: The Development Revolution from the Global South*. Boulder: Kumarian Press.

- Harvey, J.T. (2011). *Money Growth Does Not Cause Inflation!* Tilgængelig på: <https://www.forbes.com/sites/johntharvey/2011/05/14/money-growth-does-not-cause-inflation/#58f7ec2542f5> [Tilgået d. 17. oktober 2017]
- Höglund, M. (2007). Ekonomiska och politiska överväganden. I: E. Christensen, K. Lieberkind og C. Ydesen, red., *Retten til basisindkomst*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, s. 355-378
- IMF (2017). *Fiscal Monitor October 2017: Tackling Inequality*. Washington: IMF.
- Jacobsen, M.H. og Petersen, A. (2017). Fagre nye arbejdsliv?. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, årg. 19(1), s. 10-28. <https://doi.org/10.7146/tfa.v19i1.109075>
- Kela (2016). From Idea to Experiment – Report on Universal Basic Income Experiment in Finland. *Kela Working Papers no. 106*, Helsinki: Kela.
- Kela (2017). Basic Income Experiment 2017-2018. Tilgængelig på: <https://www.kela.fi/web/en/basic-income-experiment-2017-2018> [Tilgået d. 19. oktober 2017]
- Kamenica E. (2012). Behavioral Economics and Psychology of Incentives. *Annual Review of Economics*, årg. 4(1), s. 427-452. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080511-110909>
- Kongshøj, K. (2015). Den nordiske velfærdsmodel: Veje til og fra universalisme i Danmark, Finland, Norge og Sverige. I: C.A. Larsen og J.G. Andersen, red., *Den universelle velfærdsstat. Funktionsmåde, folkelig opbakning og forandring*. Frederiksberg: Frydenlund Academic, s. 159-178
- Loftager, J. (1994). *Citizens Income and the Crisis of the Welfare State. General Reflections and a Danish Perspective*. Aarhus: Institut for Statskundskab.
- Manyika, J., Chui, M., Miremadi, M., Bughin, J., George, K., Wilmott, P. og Dewhurst, M. (2017). *A Future that Works: Automation, Employment, and Productivity*. Bruxelles: McKinsey & Company.
- Martinelli, L og de Wispelaere, J. (2017). A New Universalism? Varieties of Basic Income and Welfare State Reform. Konferencepaper præsenteret ved ESPAnet 2017, Lissabon.
- Major, A. (2016). Affording Utopia: The Economic Viability of a “Capitalist Road to Communism. *Basic Income Studies*, årg. 11(2), s. 75-95. <https://doi.org/10.1515/bis-2015-0023>
- McFarland, K. (2017). Current Basic Income Experiments (and Those So Called): An Overview. Tilgængelig på: <http://basicincome.org/news/2017/05/basic-income-experiments-and-those-so-called-early-2017-updates/> [Tilgået d. 5. november 2017]
- Miller, A. (2017) *A Basic Income Handbook*. Edinburgh: Luath Press.
- Meyer, N.I., Petersen, K. H. og Sørensen, V. (1978). *Oprør fra midten*. København: Gyldendal.
- OECD (2017). *Policy Brief on the Future of Work - Basic Income as a Policy Option. Can it Add Up?* Paris: OECD Publishing.

- Petit, P. (2007). A Republican Right to Basic Income?. *Basic Income Studies*, årg. 2(2), s. 1-10. <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1082>
- Rasmussen, S., Larsen, T.P. og Andersen, P.T. (2017). Det prekære arbejdsliv – en indledning. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, årg. 19(1), s. 5-9. <https://doi.org/10.7146/tfa.v19i1.109074>
- Rasmussen, S. og Madsen, P.K. (2017). Platformøkonomien og prekariatet. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, årg. 19(1), s. 46-62. <https://doi.org/10.7146/tfa.v19i1.109077>
- Rankin, K. (2012). New Zealand: Prospects for Basic Income Reform. I: M.C. Murray & C. Pateman, red., *Basic Income Worldwide. Horizons of Reform*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 200-226
- Reed, H. og Lansley, S. (2016). *Universal Basic Income: An Idea Whose Time Has Come?* London: Compass.
- Rhodes, C. (2017). Funding Basic Income through Data Mining. Tilgængelig på: <http://basicincome.org/news/2017/01/funding-basic-income-data-mining/> [Tilgået d. 18. oktober 2017]
- Rommetvedt, H. (2017). Scandinavian Corporatism in Decline. I: O. Knutsen, red., *The Nordic Models in Political Science. Challenged, But Still Viable?* Bergen: Fagbokforlaget, s. 171-192
- Rothstein, B. (2017). Solidarity, Diversity, and the Quality of Government. I: K. Banting og W. Kymlicka, red., *The Strains of Commitment*. Oxford: Oxford University Press, s. 300-326
- Smith, A. og Andersen, J. (2014). *AI, Robotics, and the Future of Jobs*. Washington: Pew Research Center.
- Standing, G. (2014). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Standing, G. (2017). *Basic Income, and How We Can Make it Happen*. London: Pelican.
- Tiessalo, R. (2017). Free Money Provokes Some Finns to Slam Basic Income as 'Useless'. Tilgængelig på: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-08/-useless-basic-income-trial-fails-test-at-biggest-finnish-union> [Tilgået d. 30. oktober 2017]
- Zucman, G. (2017). *How Corporations and the Wealthy Avoid Taxes (and How to Stop Them)*. Tilgængelig på: <https://www.nytimes.com/interactive/2017/11/10/opinion/gabriel-zucman-paradise-papers-tax-evasion.html> [Tilgået d. 17. november 2017]
- Vanderborght, Y. (2006). Why Trade Unions Oppose Basic Income. *Basic Income Studies*, årg. 1(1), s. 1-20. <https://doi.org/10.2202/1932-0183.1002>
- van Parijs, P. (1990). The Second Marriage of Justice and Efficiency. *Journal of Social Policy*, 19 (1), s. 1-25. <https://doi.org/10.1017/S0047279400017827>
- van Parijs, P. (1997). *Real Freedom for All: What (if Anything) Can Justify Capitalism?*, Oxford: Oxford University Press.
- Widerquist, K. (1999). Reciprocity and the Guaranteed Income. *Politics and Society*, årg. 27(3), s. 386-401

- Widerquist, K. (2005). A Failure to Communicate: What (If Anything) Can We Learn from the Negative Income Tax Experiments? *Journal of Socio-Economics*, årg. 34(1), s. 49-81. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2004.09.050>
- Widerquist, K. og Sheahan, A. (2012). The United States: The Basic Income Guarantee – Past Experience, Current Proposals. I: M.C. Murray og C. Pateman, red., *Basic Income Worldwide. Horizons of Reform*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 11-32
- Widerquist, K., Vanderourght, Y., Noguera, J.A. og de Wispelaere, J. (2013). Introduction: The Idea of an Unconditional Income for Everyone. I: K. Widerquist, J.A. Noguera, Y. Vanderbourght og J. de Wispelaere, red., *Basic Income. An Anthology of Contemporary Research*. West Sussex: Wiley Blackwell, s. xiii-xxv

Knæk koden. Om Michael Hardt og Antonio Negris opgør med den nyliberale finansøkonomi

Peter Nielsen, lektor, Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv, Roskilde Universitet

Den nyliberale finansøkonomi er for Michael Hardt og Antonio Negri en reaktion på de kampe for demokrati, mangfoldighed og bæredygtighed, som særligt har udspillet sig siden 1960'erne. Og det handler for dem ikke kun om at analysere og kritisere, men om at knække den nyliberale finanskode. Det kan ske ved at flugten fra den nyliberale finansøkonomi på mikroniveau kombineres med antagonistisk reformisme og hegemonikamp på makroniveau

Meget er blevet sagt og skrevet om nyliberalismen siden Michel Foucault holdt sine senere så berømte forelæsninger om emnet for 40 år siden (Foucault 2008). Udbredelsen af begrebet tog for alvor fart i 1990'erne. Med eksplicit inspiration fra Foucault fik teoretikere som Nikolas Rose (1999) og Mitchell Dean (1999) nyliberalismen placeret højere på den akademiske dagsorden, men også en række andre teoretikere begyndte at anvende begrebet, ud fra divergerende greb, såsom Pierre Bourdieu (1999), Anthony Giddens (1999) og David Harvey (2005).

Efter finanskrisen i 2008 er interessen for nyliberalismen tiltaget yderligere. Krisen forbindes i brede kredse med nyliberalismen og begrebet er i stigende grad et samlingspunkt for analyse og kritik af nutiden (Crouch 2011; Berardi 2012; Mason 2016; Standing 2016). Nu er begrebet så almindeligt i politiske diskussioner, offentlig debat og akademiske kredse, at det truer med at udkonkurrere alle tiders overbegreb i den kritiske teori: kapitalismen.

Hermed følger naturligvis også, at begrebet bliver brugt så forskelligt (Lundkvist 2009; Slagmark 2016), at det efterhånden er en umulig opgave at udrede eller ligefrem definere begrebet: "The fuzziness of neoliberalism makes it a highly contested term" som Bob Jessop bemærker (2012, 29; se også Fine 2014, 57-8). Det er et begreb der strides om og som genererer modsigelser – og som derfor modsætter sig en akademisk ligevægt i form af en fast og alment accepteret definition. Denne strid foregår ikke kun i den kritiske teori eller bredere akademiske kredse, men også mellem kritikere og tilhængere af 'nyliberalismen' i offentligheden (Herby 2018; Stahl 2018; Brinkgaard 2018; Brøns-Petersen 2018).

Også på denne måde er nyliberalismen ved at overskrive kapitalismen. Men måske kan man sige, at hvor nyliberalismen især stiller sig til rådighed for kritiske politiske analyser af nutiden, er det i højere grad kapitalismen, der byder sig til, når der er tale om længere historiske forløb og inddragelse af også økonomiske og sociale forhold samt udvikling af alternativer. Dette er imidlertid en opdeling som ikke mindst makkerparret Michael Hardt og Antonio Negri har været med til at overskride ved i de senere år at tematisere den nyliberale finanskapitalisme.

Denne artikel bidrager med en læsning af Hardt og Negris seneste bog *Assembly* (2017) i forlængelse af deres øvrige fælles forfatterskab og knytter samtidig an til andre kritiske perspektiver på den nyliberale finansøkonomi. Herigennem fremdrages en særegen vinkel på den nyliberale finansøkonomi med udpræget relevans for aktuel viden og debat.

Multituden og Imperiet

Hardt og Negri har skrevet sammen siden begyndelsen af 1990'erne. Mest kendt er de for bogen *Empire* (2000), hvor deres fælles projekt tog form og i de følgende år kom til at spille sammen med globaliseringsbevægelsen (Christensen et al. 2012, 14). Siden da har de udgivet flere fælles bøger, der videreudvikler deres tænkning i lyset af nye erkendelser og den kritik de tidligere bøger har givet anledning til (for en sammenfatning af kritikken, se Christensen et al. 2012, 121-9), samt opdaterer projektet i forhold til skiftende sociale omstændigheder (Nielsen 2007; Larsen & Stahl 2011, 161; Christensen et al. 2012, 129-131). Forfatterskabet er altså dynamisk og foranderligt. Det der kendetegner deres seneste bog *Assembly* (Hardt & Negri 2017) er at nyliberalismen rykker helt i front som supplement til den fremhævelse af finansøkonomien, der har præget deres arbejde siden finanskrisen, altså fra og med *Commonwealth* (Hardt & Negri 2009). *Assembly* rummer en prægnant sammentænkning af nyliberalisme og finanskapitalisme, skrevet i en aktuel kontekst, hvor de seneste årtiers progressive bevægelser ikke har formået at skabe varige sociale forbedringer og det omvendt er højrepopulistiske strømninger, der dominerer den sociale udvikling.

Hardt og Negris makkerskab hører til de mest ambitiøse og vedholdende i den kritiske teori. De har ikke 'kun' som eksempelvis Max Horkheimer og Theodor W. Adorno (1995), Ernesto Laclau og Chantal Mouffe (1985) eller Luc Boltanski og Ève Chiapello (2005) skrevet et enkelt værk med blivende værdi sammen, men etableret et vedblivende fællesskab, der har resulteret i en række bøger, der justerer og udbygger deres begrebsunivers.

Essentielt i deres tænkning står multituden over for Imperiet, hvilket udgør den basale modsætning i den nutidige kapitalisme og rummer perspektiverne for fremtiden. Og i forlængelse af Negris forankring i den autonome marxisme (Christensen et al. 2012,

26-27, 40-1, 71-3) ses multituden som samfundets reelle grundlag og ontologiske kraftcenter, mens Imperiet er en reaktionær formation, der inddæmmer og undertrykker multitudens formative potentiale (Larsen & Stahl 2011, 156-7).

Multituden rummer den brede befolkning og har en lang forhistorie i moderniteten, men kæmper først og fremmest for frihed og demokrati ved at modsætte sig kapitalismen. Multituden er hverken som folket, der knytter an til nationalstaten, eller som arbejderklassen, der solidariserer sig på grundlag af den industrielle produktion, men en sværm af singulariteter, præget af såvel fællesskab som forskellighed, uden territoriale grænser eller faste forbilleder. Det er en åben tilblivelsesproces, der både internt i forhold til sig selv og eksternt i forhold til den herskende magt, udvikler demokratiske former som alternativ til hierarkier og centralisme; hvilket kendetegner såvel staten som kapitalismen. Opgørene med den herskende samfundsorden udspiller sig særligt omkring kampcykler og her udpeger Hardt og Negri tre i samtiden.

Den første tog sin begyndelse i 1960'erne og kulminerede sidst i årtiet. Afgørende var her at der blev gjort op med de stive former, som havde etableret sig i de foregående årtier i forbindelse med social kritik. Såvel staten som fagforeningerne blev udfordret af modstand, der var præget af netværksorganisering og decentrale strukturer, samt flugt fra faste forhold og autoritetsrelationer. Tre årtier senere brød denne modstand for alvor de nationale og regionale bindinger samt udviklede politiske projekter, der gik på tværs af tidligere opdelinger og modsætninger blandt sociale bevægelser. Kampen mod ophøjet lederskab og tilbudte lederskikkelser blev yderligere forankret i globaliseringsbevægelsen, der også udfordrede en lang tradition for evige sandheder, dogmatik og sekterisme på venstrefløj. Og i det indeværende årti har begivenheder som Det Arabiske Forår og bevægelser som Occupy og Black Lives Matter videreført de grænseløse demokratiske bestræbelser og sammenføjnngen af sociale krav med et særligt fokus på dannelse af forsamlinger på geografiske knudepunkter i et ekspanderende globalt netværk. Hardt og Negri ser denne proces som udtryk for multitudens fortløbende kamp for sociale forbedringer i form af et ønske om et absolut demokrati, hvor alle styrer alle, idet vi i fællesskab skaber og opretholder samfundet (Christensen et al. 2012, 82-4).

Begrebet 'absolut' kan konnotere noget uforanderligt og en modstilling mellem alt eller intet, men det er ikke tilfældet. Der er snarere tale om en videreførelse, i en global tidsalder og med udgangspunkt i multituden, af Laclau og Mouffes (1985) forestilling om en radikalisering af demokratiet:

“[I]f we cannot institute an absolute democracy in which we all participate equally and rule ourselves collectively, then we can at least strive to bring closer together the rulers and ruled like an asymptote.” (Hardt & Negri 2017, 289).

Centralt for multituden står kampe for at opretholde og udvide det fælles. Med begrebet om det fælles ønsker Hardt og Negri at artikulere sammenhænge, der både overskrider privat ejendom og det offentlige. Kapitalismen fremmer privat ejendom i form af kapital,

boliger, forbrugsvarer osv. Heroverfor står det, der traditionelt på venstrefløjen og blandt marxister, har været modsvaret, nemlig det offentlige, forstået økonomisk som statslig ejendom og omfordeling, og politisk i form af sammenslutninger og diskurser. Kampen for det offentlige har i de seneste årtier ikke mindst foldet sig ud som et forsvar for velfærdsstater og bred politiske deltagelse, under tiltagende nyliberalt finansherredømme. Hardt og Negri mener at denne defensive kamp er forfejlet og forældet. For dem er der ingen vej tilbage til velfærdsstater, traditionelle fagforeninger og massepartier. Og i dag handler det hverken om mere privat eller om mere offentligt, men om at fremme det fælles, der såvel overskrider nationalstaten som ethvert et hvert eksklusivt fokus på politik eller økonomi. Hardt og Negris arbejde indebærer en generel forskydning fra politisk økonomi til social økologi.

Det fælles er miljø og klima. Det er jorden, resurserne, økologien og det globale klima. Dertil er det resultaterne af den sociale produktionsproces, såsom sprog, viden, koder, algoritmer, affekter og normer:

“The common designates an equal and open structure for access to wealth together with democratic mechanisms of decision-making. More colloquially, one might say that the common is what we share or, rather, it is a social structure and a social technology for sharing.” (Hardt & Negri 2017, 97).

Den aktuelle kapitalisme bygger i stigende grad på det fælles, som der suges værdi ud af, men som samtidig skaber et ekspanderede rum for multituden, som kan overtages og bygges videre på. Det fælles er en social økologi i form af en forandringshorisont, der hverken er privat eller offentlig, og som i modsætning til industrisamfundets varer og velfærd, ikke forbruges eksklusivt og bliver omdannet til affald, men vokser og trives, når det bliver brugt, med omsorg og kærlighed (Christensen et al. 2012, 97-102). Den positive sociale udvikling, som multituden frembringer, i samklang med det fælles, støder dog overalt på forhindringer, bliver ledt på afveje og nedkæmpet. Over for de progressive takter i den sociale væren står biomagten og systemet, hvilket i generelle termer betyder Imperiet (Christensen et al. 2012, 45-67).

Begrebet om Imperiet sammenfatter Hardt og Negris bud på den negative side af den ligning, der har optaget de fleste samfundsteoretikere med hang til *grand theory* (Mills 1959) i de senere årtier: Hvilke sociale forandringer resulterede af krisen i 1970'erne? Først og fremmest mener Hardt og Negri at kapitalismen har forandret sig radikalt. Kapitalismen er blevet global og den er blevet almen. Den er både horisontalt og vertikalt grænseløs (Larsen & Stahl 2011, 158-9). Den er så og sige over alt og har ikke noget udenfor. Den er også blevet løs i koderne, i den forstand at den ikke har et fast og lokaliserbart centrum, men består af strømme og kanaler, der fører i forskellige, vildtvoksende retninger. Det er ikke mindst produktionen og arbejdslivet, der har forandret sig radikalt i Imperiet:

“Mode of production [...] is another way of saying form of life or rather the production of forms of life, and this is increasingly so since in social production, more than commodities, society and social relations are the direct objects of productive processes.” (Hardt & Negri 2017, 144).

Produktionen er blevet social og reproduktion er basalt set et spørgsmål om socialisering. Sociale medier er et aktuelt eksempel (Hardt & Negri 2017: 169). Den mest avancerede kapitalistiske produktion handler om at skabe og forvalte livsformer, hvilket særligt udspringer af tendenser i arbejdslivet, først og fremmest tendensen til at immaterielt arbejde er hegemonisk, hvilket indebærer, at bl.a. billeder, information, algoritmer og normer overskygger de materielle aspekter af produktionen (Christensen et al. 2012, 73-8).

Imperiet er en ny reguleringsmåde, der indoptager aspekter af multitudens kampe og den tiltagende forankring i den sociale økologi, ved at gøre den til genstand for kapitalistisk ekspropriation og statslig styring i en stadig mere kompleks og amorf konfiguration. Og Imperiet virker i stigende grad igennem den nyliberale finansøkonomi, hvilket er hovedtemaet for Hardt og Negris seneste bog *Assembly* (2017). *Assembly* bygger på deres grundlæggende begreber og viderefører deres overordnede tilgang samt er deres mest aktuelle og refleksive. De tre følgende afsnit artikulerer en læsning af *Assembly* i lyset af deres tidligere tekster og andre perspektiver på den nyliberale finansøkonomi

Den nyliberale finanskode som reaktion

Hardt og Negri (2017) ser i overensstemmelse med deres generelle teoriapparat nyliberalismen og finansøkonomien som reaktioner på multitudens sociale praksis:

“Today’s forms of neoliberalism and financial command should really be understood as *reactions* to projects of freedom and liberation.” (Hardt & Negri 2017, 78).

Ligesom Naomi Klein (2007) og Bob Jessop (2012) identificerer Hardt og Negri (2017, 64) nyliberalismens fødsel med statskuppet i Chile i 1973. Herefter kom nyliberalismen til Vesten med Ronald Reagan og Margaret Thatcher, mens socialdemokratiske regeringer i 1990’erne overtog det beskidte arbejde med den nyliberale revolution:

“This ‘dirty work’ marked the death of the official Left, and today that cadaver weighs heavily on all social-democratic parties and completely blocks their efforts to represent the popular classes.” (Hardt & Negri 2017, 64).

Nyliberalismens begyndelse stadfæstes typisk i 1970’erne og 1990’erne ses så ofte som dens storhedstid (Jessop 2010, 29; Standing 2016, 291; Nielsen 2016, 100). Det nyliberale

projekt handler – også når det ledes af socialdemokratiske regeringer – basalt set om at udtømme det offentlige og at gøre økonomisk logik til dommer over administrative funktioner og social regulering. Den nyliberale administration overfører velstand fra det offentlige til det private gennem privatiseringer, udliciteringer og opbygning af offentlig gæld. Men ikke ved at afvikle staten, heller ikke på lang sigt, for nyliberalismen ”has not restored the freedom of markets but instead reinvented the state” (Hardt & Negri 2017, 157) og det indebærer, at vi ikke ser mindre, men en anden type, statslig aktivitet og magtudøvelse (se også Fine 2014: 58). Dertil betragtes globalisering som en udefrakommende proces, der nødvendiggør, at politikerne underlægger sig overnationale økonomiske hensyn til multinationale selskaber og finansielle markeder. Men også internt i de enkelte stater sætter den økonomiske logik sig igennem, somme tider i form af lobbyisme eller decideret økonomisk afpresning, men mere alment ved at markedsgørelse og økonomiske kriterier gennemsyrrer staten og de politiske processer. I sidste ende er det livet i sin helhed der økonomiseres og *homo oeconomicus*, med sin essentielle økonomiske rationalitet og sine umættelige behov for at forbruge, der påberåber sig stadig større indflydelse over alt i det sociale liv. På denne måde er nyliberalismen en individualiseringsproces, der folder løsrevne individer sammen om sig selv, gør dem til entreprenører af deres eget liv, og forventer at de forvalter deres egen frihed og lykke - først og fremmest som lønmodtagere og forbrugere - hvilket forvrænger multitudens reelle krav om deltagelse og selvforvaltning eller ligefrem vender dem på hovedet. Det handler snarere om at forføre, indoptage og disciplinere end om at nedkæmpe nyliberalismens modstandere. Og den nyliberale udvikling spiller tæt sammen med fremvæksten af finansiel styring.

Nyliberalismen er en reaktion på kulminationen af klassekamp og demokratiske krav i 1970'erne. De politiske kampe i dette årti udfordrede ikke kun velfærdsstaten men også kapitalismen, ved at radikalisere både økonomiske og politiske krav. Nyliberalismen reagerer ved først at inddæmme og så udtømme det fælles demokratiske liv, samtidig med at styringen rykker længere væk fra det umiddelbare sociale liv, hvilket giver nogle nye frihedsgrader og udfoldelsesmuligheder. Styringen bliver mere formbaseret. Det giver et indtryk af, at der er større frihed til at bestemme indholdet, hvilket kun delvist er reelt, og bliver det i stadig mindre grad. Nyliberalismen styrer ikke primært ved at give direkte pålæg og gennem streng håndhævelse af sanktioner, men overlader i høj grad styringen til markedet i kombination med markedslignende instrumenter inden for rammerne af en stærk stat.

Det ser vi også på samfundsplan og med global rækkevidde, med den tiltagende finansialisering. Ligesom den politiske magt rykker væk og i stigende grad er formbaseret, rykker den økonomiske magt længere væk fra de konkrete sociale relationer og er i stigende grad abstrakt. Man kan sige at den generelle tendens i den økonomiske politik er et blandingsprodukt. Hvor velfærdsstaten regulerede samfundsøkonomien direkte via finanspolitik, ved bl.a. at skabe en hær af offentligt ansatte, så er den nyliberale styring kendetegnet ved en overgang til pengepolitik som den primære samfundsøkonomiske styringsform. Denne politik hidrører fra Nationalbanken, der er uafhængig af politikere, og

som styrer rente og andre pengepolitiske tiltag på grundlag af faste, kvantitative formkriterier, udledt af nyliberal økonomisk teori, der har til hensigt at vedligeholde en inflationsrate på små 2 pct. om året. I 1980'erne handlede det om at tæmme den høje inflation, men efterhånden som den direkte intervention i det samfundsøkonomiske liv, via finanspolitik, er trukket i baggrunden og den finansielle sektor er blevet dereguleret, ikke mindst boligmarkedet, er centralbankernes politik blevet essentiel for den generelle makroøkonomiske udvikling: væksten i BNP, beskæftigelsen, det private forbrug osv.

Finansialiseringen er ligesom nyliberalismen "a result of – and response to – forces of social resistance and revolt." (Hardt & Negri 2017, 160; se også Hardt & Negri 2017, 171). For kapitalismen indebærer finansialiseringen at tidligere tiders fokus på profit erstattes af et nyt fokus på finansielle gevinster (*rent*) (se også Standing 2016) og denne type indtægter er "characterized by its abstraction from production and its capacity to rule at a distance." (Hardt & Negri 2017, 163). Det handler om gæld, aktiekurser, boligpriser osv. men også om yderligere abstraktion ud i det uvisse i forbindelse med afledte finansielle instrumenter, hvor markeder "operate a continual process of calculation and establish commensurability, making an extraordinarily wide range of existing and future assets measurable against one another" (Hardt & Negri 2017, 165). Sammenlignelighed og kalkulation er netop hvad der kendetegner markeder, hvad enten der er tale om egentlige markeder, hvor der etableres priser, eller kunstige markeder, hvor regneark regerer og relative talstørrelser etableres 'politisk'.

Nyliberalismens formbaserede og anonymiserede styring, der finder sin ultimative ledetråd i omsiggribende administrativ centralisering, korresponderer med kapitalismens finansialisering, og ligesom den undertrykkende nyliberale styring er nødsaget til at regere på afstand, så gælder det, at hvis

"capital were to dive into society and engage intimately in the life of social production, it would completely block the productive processes; and therefore capital is forced to impose its command 'at a distance' in the extreme and violent forms of money; which incarnates the financial abstraction of value." (Hardt & Negri 2017, 175).

Den politiske styring forskanser sig bag regneark, evidens og administrative procedurer, mens den økonomiske styring i stigende grad gemmer sig i tågesløret bag en eskalerende værdiabstraktion på finansielle markeder, og det er tilfældet, fordi den nyliberale finanskode "cannot get too close or it will strangle the life force on which its own survival depends" (Hardt & Negri 2017, 223). Der er i forlængelse heraf at man kan karakterisere den nyliberale finansøkonomi som en *kode*, et abstrakt og indviklet formtyranni, der koder det sociale liv i sin helhed, særlig gennem en sammenføjning af politisk og økonomisk magt, dog normalt uden at gribe direkte ind i konkrete livsrelationer.

Heroverfor står basalt set multitudens sociale økologi, der skaber liv, forvalter bæredygtig socialisering og producerer værdi. Derfor er det også multituden, der rummer potentialet for at knække den nyliberale finanskode, for hermed at skabe en demokratisk

og bæredygtig udvikling, der bryder med Imperiets afdemokratisering og økologiske destruktion på alle planer fra det lokale til det globale.

Det er i udpræget grad Hardt og Negris metodiske fokus på modstand og magt - i nævnte klart prioriterede rækkefølge – der kendetegner deres tilgang. De repræsenterer en aktuell sammentænkning af nyliberalismen og finansøkonomien med et eksplicit fokus på visioner og politikudvikling 'nedefra'. Sammenkædninger af nyliberalisme og finansøkonomi er velkendte i nyere marxisme, men andre udlægnings har typisk et overvældende fokus på magten og systemet 'oppefra', mens modstanden er underordnet grænsende til helt fraværende.

Ben Fine (2010, 20) mener, at nyliberalismen er "inextricably linked both to the state and to finansialisation" og identificerer "finansialisation as the key distinguishing feature of the neoliberal era (Fine 2012, 104). Fine (2014, 55) definerer finansialisering som "the intensive and extensive accumulation of fictitious capital" og betragter finansialisering som "embedded within neoliberalism" (Fine 2014, 58). Nyliberalismen kan ikke reduceres til finanskapitalisme, men er alligevel ifølge Fine "finansialization's economic core" (Fine 2014, 59). Fines fokus er på logik, teori og – i forlængelse heraf – kapitalismens historie. Modstand og alternativer til den nyliberale finansøkonomi figurerer ikke selvstændigt i Fines udlægning.

Tilsvarende omend mere nuancerede billeder af den nyliberale finansøkonomi ses hos Harvey og Jessop. Førstnævnte konstaterer at "[n]eoliberalism has meant, in short, the financialization of everything" (Harvey 2005, 33) og Jessop (2012, 25) sammenføjer "a neoliberal regime shift and a finance-led mode of economic growth". Jessop mener yderligere, at der har været tale om "finansialization of everyday life in the neoliberal economies" (Jessop 2012, 33) samt at "neoliberalism tends to privileg[e] hypermobile finance capital" (Jessop 2010, 29). Den nyliberale finansøkonomi er for disse kritiske teoretikere uløseligt vævet sammen, og det er en proces, der primært folder sig ud på systemniveau og i klasse magts højeste cirkler. Her overfor står Hardt og Negris perspektiv på den nyliberale finansøkonomi som reaktion på modstanden og forankret i alternative måder at leve og producere på. I forlængelse heraf er Hardt og Negri optagede af at fremme igangværende opgør. Hvordan det?

Tag leder- og entreprenørskab tilbage

Med deres baggrund i den mere anarkistiske del af det nye venstre, var Hardt og Negri (2000, 2004) blandt dem, der i de opstemte år omkring årtusindeskiftet, fejrede de nye sociale bevægelser horisontale og decentrale organisering samt afvisning af lederskikkelser. Men efterhånden som årene er gået og erfaringen er, at globaliseringsbevægelser, klimabevægelser og senere Occupy m.fl. ikke er lykkedes med at skabe varige progressive forandringer og endda ofte har måttet se sig udmanøvreret af decideret højrepopulistiske kræfter, har Hardt og Negris arbejde ændret karakter, hvilket kulminerer i *Assembly*

(2017), hvor de tematiserer spørgsmål omkring organisering, institutioner og lederskab positivt, omend forsigtigt.

Spørgsmålene lægger op til en balancegang med udgangspunkt i multituden. For at fastholde progression og videreføre erfaringer er det afgørende med vedholdende organisering, der bundfælder sig med lederskab og institutionalisering, men omvendt skal det sikres, at referencerammen vedblivende er multituden kampe for demokrati og bæredygtighed. Multituden skal være i førersædet mens ledere og institutioner skal være i passagersædet. Udgangspunktet er multitudens dannelsesproces og vidensopbygning, men på dette usikre grundlag, kan eksperimenter med ledelse og institutioner folde sig bredt ud:

“Gone are the days, on the one hand, when a political vanguard could successfully take power in the name of the masses [...]. And yet, on the other, it is a terrible mistake to translate valid critiques of leadership into a refusal of sustained political organization and institution, to banish verticality only to make a fetish of horizontality and ignore the need for durable social structures” (Hardt & Negri 2017, xiv).

Hardt og Negris grundlæggende manøvre, der tilsigter en kritisk omfavnelser af ledelse, er, at vende op og ned på strategi og taktik. Hvor strategi er langsigtet og bredspektret er taktik kortsigtet og specifik. Ledelse forbindes typisk med strategi, men for Hardt og Negri bør lederskab kun være taktisk, mens det strategiske plan er multitudens sociale økologi. Lederskab skal være taktisk og begrænset til situationer hvor der kræves hurtig respons og kontante vurderinger i omskiftelige omgivelser og ”leadership must be completely subordinated to and submerged in the multitude” (Hardt & Negri 2017, 20). Hvis vi erstatter multituden med folket, så er vi her meget tæt på det credo som enhver populist bekender sig til – at hun basalt set tjener og er underordnet folkets krav – men multituden er noget grundlæggende andet end folket og det har afgørende konsekvenser, også hvad angår lederskab. Multituden overskrider nationale identiteter, fokuserer vedholdende på demokrati og bæredygtighed, og kan derfor ikke forenes med de typiske populistiske lederskikkelser. Ud over de substantielle politiske krav rejser forankring af ledelse i multituden også krav om, at ledelse roterer, sådan at ledere ikke korrumpere, og at ledere på ethvert tidspunkt kan tilbagekaldes, sådan at de konstant er påmindet om midlertidigheden af deres status, og hvem de er underlagt:

“The goal is to raise the consciousness and capacities of everyone so that they can speak equally and participate in political decisions. And such efforts are often accompanied by undermining all who claim to be leaders.” (Hardt & Negri 2017, 9).

Det handler om at tage lederskabet tilbage fra dem, der forvalter magten i overensstemmelse med den nyliberale finanskode, ved at forankre den i de sociale bevægelser, der

kræver radikale forandringer af den sociale og økologiske orden. Og det vil tillige indebære, at entreprenørskab genoprettes som et multitudisk anliggende.

Homo oeconomicus er en entreprenør af sit eget selv, opfatter sig som en virksomhed, der skal maksimere indtjeningen og omdanne den til størst mulig lykke gennem vareforbrug. For de fleste er denne ideologi ensbetydende med et prekært og fattigt liv, men ”before and beneath the neoliberal homo oeconomicus [...] we find the entrepreneurship of the multitude” (Hardt & Negri 2017, 209), der ikke opfatter og organiserer sig som virksomheder, men er rettet mod ”freedom and autonomy of cooperative social subjectivities” (Hardt & Negri 2017, 209). Fælles selvforvaltning skal sprænge den økonomiske og individualistiske skal, og rettes imod den nyliberale finanskode. Lad os se på hvad det indebærer, mere substantielt og praktisk.

Knæk koden

Den nyliberale finansøkonomi bygger basalt set på statsmagt og eksklusioner i form af ejendom. For at knække koden må der gøres op med både stat og ejendom. Og til ejendom hører lønarbejde:

“We must imagine and invent not only social bonds and social cohesion without property but also systems of cooperative social activity and creativity beyond work, that is, beyond the regime of waged labor.” (Hardt & Negri 2017, 93).

Ejendom ekskluderer, skaber hierarki og centraliserer beslutninger, hvilket er i modstrid med multituden og det fælles. Og det er ikke en løsning, som det ellers har været tænkt af talrige socialdemokrater og socialister, at gøre ejendom offentlig, som en del af staten, for også offentlig ejendom ekskluderer, hierarkiserer og centraliserer, blot i en lidt bredere målestok, idet offentlig ejendom i fx en dansk sammenhæng er danskeres ejendom, hvilket kun formår at rejse problematikkerne omkring eksklusion osv. på et nyt niveau – det overnationale. Man kan tilføje, at den nyliberale finansøkonomi fungerer ganske godt sammen med højrepopulistiske kræfter, der opfatter og beskytter offentlig ejendom som et nationalistisk projekt, fx velfærd for danskere og kun for danskere eller *America First*.

Heroverfor står venstrepopulister, der ønsker at genoplive den keynesianske velfærdsstat, komplet med international solidaritet og relativt åbne grænser, men denne vej frem ser Hardt og Negri som ikke kun uønsket, på grund af det meget begrænsede demokrati og fællesskab, men også som umulig:

“We find contemporary appeals for Keynesian or socialist state control [...] to be unrealistic and unrealizable: the social and political conditions on which these projects were based in the twentieth century no longer exist.” (Hardt & Negri 2017, 43).

Den fremherskende produktionsmåde er i dag grænseløs og decentral, hvilket spænder ben for statsmagt og –ejendom som alternativ til markeds kræfter, kapital og varer. Den nyliberale finansøkonomi skal knækkes på det sociale terræn. Det har også konsekvenser for typisk fagforeningspolitik. I forlængelse af traditionelle fagforeninger og strejker foreslår Hardt og Negri socialforeninger (*social unions*) og socialstrejker. Pointen er at disse organiseringer og kampe overskrider det fokus på økonomi og politik, der ellers præger de fremherskende fagforeninger. Det eksklusive fundament i lønarbejdet skal brydes samtidig med at de organisatoriske erfaringer fra fagbevægelsen skal videreføres, hvilket bør

“benefit social movements by allowing them to stand on the stable, developed organizational structure of the union, giving the struggles of the poor, the precarious, and the unemployed a social reach and a continuity they would otherwise lack.” (Hardt & Negri 2017, 148).

Det vil give nyt liv til fagforeningerne og nye kræfter til andre sociale bevægelser, der bedre kan rumme multitudens mangfoldige og omskiftelige livsformer. For at socialforeninger kan realisere deres fulde potentiale er det nødvendigt at inkludere social (re)produktion i helt bred forstand. Det er ikke kun på fabrikker og andre arbejdspladser, at der skabes værdi og forvaltes livsformer. Det sker over alt i det sociale liv.

De sociale foreningers vigtigste våben er socialstrejker, der også indbefatter dem, som normalt ikke kan strejke, da de ikke har et lønarbejde. Når den sociale (re)produktion finder sted alle steder, kan strejker også gøre det, ved at man afviser at medvirke til den sociale (re)produktion og forstyrrer den sociale orden, eksempelvis i storbyerne, der er et samlingspunkt for multituden. Det ultimative våben er en social generalstrejke, der rammer hele det sociale terræn, ikke kun ved at afvise den nyliberale finanskode, men også ved at praktisere alternativer til den herskende orden:

“This could take the form, for instance of fighting for a guaranteed basic income, unconditional and equal for all, which would to some extent address the precarity of contemporary society and provide an autonomous space of creation.” (Hardt & Negri 2017, 244).

Kampen for en ubetinget basisindkomst rummer også det afgørende taktiske element, at den rammer den nyliberale finanskode i hjertet og fremmer fælles penge som alternativ til penge som individuel ejendom. Kapitalismens penge og de afledte finansielle instrumenter nedbryder det fælles og umuliggør demokratisering.

Magtelitens reaktioner på finanskrisen, der brød ud i 2008, har været at holde hånden under den nyliberale finanskode ved hjælp af en ekstremt lempelig pengepolitik med nulrenter og voldsomme opkøb af obligationer og andre værdipapirer, med henblik på at øge pengemængden og presse den generelle økonomiske aktivitet i form af BNP i vejret (Streeck 2016, 18-9). Som alternativ hertil kan en politik for fælles penge omfordele

penge til multituden, særligt til "autonomous activities and experiments of social production and reproduction" (Hardt & Negri 2017, 281). I sin generelle form indebærer dette en garanteret basisindkomst, hvor adgang til penge er uafhængig af lønarbejde og ejendom samt statsborgerskab. Det vil ikke i sig selv kunne knække den nyliberale finanskode, med det vil være et vigtigt skridt i den rigtige retning.

Der er ikke kun brug for en ubetinget basisindkomst, der er også brug for fælles penge til sociale, klimatiske og økologiske investeringer, og dette er ikke spørgsmål om indkomst, men handler om at udmønte social ressourcer "for a democratic planning for the future" - for at bæredygtige livsformer kan blomstre. Kampen for en ubetinget basisindkomst bør udvides til at være en kamp for forsamlingsfrihed (*freedom of assembly*), hvilket indebærer "the right to social cooperation, the right to form new combinations and new productive assemblages" (Hardt & Negri 2017, 294). Forsamlingsfrihed handler i dag ikke om at forsvare individuel frihed over for statsmagten, men om at skabe et socialt alternativ til den nyliberale finanskode, om at tage magten på en ny måde via samarbejde i den sociale produktion.

På det konkrete plan vil opgør med den nyliberale finanskode typisk tage form af eksodus, dvs. flugt fra de fremherskende former. Det kan være afvisning af lønarbejde (Halberg 2017), nybyggerliv langt fra storbyen (Hejlskov 2013) eller andre alternative livsformer på mikroniveau såsom storkollektiver, grønne friskoler eller bæredygtige energifællesskaber (Holtén-Andersen et al. 2016). Det kan imidlertid også være mere begrænsede former for eksodus, såsom nedsat arbejdstid og tidlig pension (Nielsen 2016, 133-4) eller bæredygtig livsstil (Leonhardt 2018). Eksodus er en vigtig modstandsform, der også indebærer alternative måder at leve på i kimform, men i sig selv er det ifølge Hardt og Negri en blindgyde. Eksodus skal kombineres med antagonistisk reformisme og hegemonikamp, med henblik på at "take power and create the institutions of a new society" (Hardt & Negri 2017, 274). Antagonistisk reformisme er en særlig form for reformisme, såsom militante fagforeninger, der tilsigter at overskride den herskende politiske og økonomiske konsensus, for at skabe grundlæggende social forandring. Det kan ske gennem fagforeninger, gennem det repræsentative demokrati eller gennem andre makroinstitutionelle fora. Som valgt politiker kan man tilstræbe substantielle eller ligefrem grundlæggende forandringer i den måde magten fungerer på. Der kan også være tale om engagement i projekter, der har til hensigt at overskride eksisterende sociale normer indefra, såsom at skabe boliger for fattige, beskytte arbejdere eller miljøet, eller at bekæmpe seksuel vold. Afgørende er det at hensigten er subversiv, ikke blot at afbøde de værste konsekvenser af den eksisterende sociale orden.

Hegemonikampen handler - som det tredje essentielle element i kampen for at knække den nyliberale finanskode - om at omskabe samfundet som helhed ved at forkaste eksisterende institutioner og skabe nye institutioner på samfundsplan. Belyst ud fra Antonio Gramscis begreber er der her tale om en forskydning fra positionskrig til hegemonikamp (Hardt & Negri, 276, 279), hvor hegemonikampen ikke er reformistisk og handlerummet derfor ikke er begrænset til de herskende institutioner. Målet er direkte forandring af samfundet som helhed og i modsætning til eksodus og antagonistisk reformisme

er hegemonikampen et destruktivt foretagende, der eksempelvis kan udmønte sig i op-trapning af konflikter, dekonstruktion eller sabotage.

Konklusion

Brugen af nyliberalismebegrebet er eksploderet i de seneste 20 år, hvilket har gjort begrebet til et diskursivt kampfelt på samme niveau som kapitalismebegrebet. Derfor er det futilt og naivt at tilstræbe en konsensus omkring begrebsanvendelsen. Tilbage står forskellige teoretiske og politiske projekter, der i varierende grad knytter an til nyliberalismen og kombinerer med andre begreber. Og centralt i forhold til den aktuelle kritiske teori står Hardt og Negris vedholdende makkerskab, hvor nyliberalismen er blevet stadig mere essentiel og svejses sammen med finanskapitalismen. Det handler om at knække den nyliberale finanskode.

Det der udmærker Hardt og Negris tilgang er, at den er visionær og handlingsrettet, og dermed i modstrid med mere akademisk tilknyttede perspektiver, hvad enten der er tale om mainstream teori som hos Giddens, kritisk teori som hos Foucault eller Bourdieu, eller marxistisk teori som hos Fine, Harvey eller Jessop. Hardt og Negri forskyder det metodiske fokus fra analyse og kritik til modstand og alternativer, og deres primære anliggende er at finde sociale løsninger med udgangspunkt i multituden og det fælles.

Litteratur

- Berardi, F. (2012). *The Uprising. On poetry and Finance*. Cambridge and London: Semiotext(e).
- Boltanski, L. & Chiapello, È. (2005). *The New Spirit of Capitalism*. London and New York: Verso.
- Bourdieu, P. (1999). *The Weight of the World*. Cambridge: Polity Press.
- Brinkgaard, L.C. (2018). Den neoliberale stat er frisættende i toppen af det sociale hierarki og straffende i bunden. Information. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/debat/2018/04/neoliberale-stat-frisaettende-toppen-sociale-hierarki-straffende-bunden> [Tilgået d. 15.10.2018].
- Brøns-Petersen, O. (2018). Neoliberalismen er diffus, alligevel er kritikken ensidig. Information. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/debat/2018/04/neoliberalismen-diffus-alligevel-kritikken-ensidig> [Tilgået d. 15.10.2018].
- Christensen, P., Nielsen, P. & Poulsen, L. (2012). *Magt og modstand. En introduktion til Michael Hardt og Antonio Negris tænkning*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Crouch, C. (2011). *The Strange Non-death of Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Dean, M. (1999). *Governmentality – Power and Rule in Modern Society*. London, Thousand Oaks and New Delhi: SAGE Publications.

- Fine, B. (2010). Neoliberalism as financialisation. I: A. Saad-Filho & G.L. Yalman (red), *Economic transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries*. London and New York: Routledge.
- Fine, B. (2012). Finansialization and Social Policy. I: P. Utting et al. (red), *The Global Crises and Transformative Change*. Hampshire: Palgrave Macmillan
- Fine, B. (2014). Financialization form a Marxist Perspective. *International Journal of Political Economy*, årg. 42(4), s. 47-66. <https://doi.org/10.2753/IJP0891-1916420403>.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics – Lectures at the Collège de France 1978-1979*. New York and Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Giddens, A. (1999). *Den tredje vej*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Halberg, E. (2017). *Roden til alt ondt*. København: Nemo.
- Hardt, M. & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Hardt, M. & Negri, A. (2004). *Multitude – War and Democracy in the Age of Empire*. New York: The Penguin Press.
- Hardt, M. & Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Hardt, M. & Negri, A. (2017). *Assembly*. New York: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Hejlskov, A. (2013). *Og den store flugt*. Skive: Limfjordsforlaget.
- Herby, J. (2018). Alt, hvad er er ondt, kalder venstrefløjen for neoliberalt. Information. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/debat/2018/03/ondt-kalder-venstrefloejen-neoliberalt> [Tilgået d. 15.10.2018].
- Holten-Andersen, J. et al (red.) (2016). *Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid*. Højbjerg: Hovedland.
- Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1995). *Oplysningens dialektik – Filosofiske fragmenter*. København: Gyldendal.
- Jessop, B. (2010). The continuing ecological dominance of neoliberalism in the crises. I: A. Saad-Filho & G. Yalman (red), *Economic transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries*. London and New York: Routledge.
- Jessop, B. (2012). Narratives of Crises and Crises Response: Perspectives from North and South. I: P. Utting et al. (red): *The Global Crises and Transformative Change*. Hampshire: Palgrave Macmillan
- Klein, N. (2007). *The Shock Doctrine – The Rise of Disaster Capitalism*. London: Allen Lane.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London and New York: Verso.
- Larsen, J.B. & Stahl, R.M. (2011). Modstand i Imperiets tidsalder: Michael Hardt og Antonio Negri. I: Jon Rostgaard Boiesen et al. (red), *Venstrefløjens nye tænkere – en introduktion*. Århus: Slagmark.

- Leonhardt, C. (2018). *Bæredygtig livsstil – zero waste, vegansk, minimalisme*. København: People's Press.
- Lundkvist, A. (red.) (2009). *Dansk nyliberalisme*. København: Frydenlund
- Mason, P. (2016). *Postkapitalisme – en guide til vores fremtid*. København: People's Press.
- Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*. London, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Nielsen, P. (2007). Underlabouring in Empire. *Journal of Critical Realism*, årg. 6(1), s. 53-83. <https://doi.org/10.1558/jocr.v6i1.58>
- Nielsen, P. (2016). *Mediekomplekset*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Rose, N. (2000). *Powers of Freedom – Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Slagmark (2016). Tidsskriftet Slagmark # 74: *Neoliberalisme*.
- Stahl, R.M. (2018). Neoliberalisme betyder andet og mere end 'alt hvad der er ondt'. Information. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/debat/2018/03/neoliberalisme-betyder-andet-mere-ondt> [Tilgået d. 15.10.2018].
- Standing, G. (2016). *The Corruption of Capitalism – Why Rentiers Thrive and Work does not Pay*. London: Biteback Publishers Ltd.
- Streeck, W. (2016). *How Will Capitalism End? Essays on a Failing System*. London and New York: Verso.

BØGER

Debatten om konkurrencestaten igen, igen

Søren Kaj Andersen, 2017

Konkurrencestaten og dens kritikere

DJØF Forlag, København

512 sider, 350 kr.

Anmeldt af Jesper Vestermark Køber, ph.d., postdoc ved Institut for Informationsstudier, Københavns Universitet

Få begreber har defineret de seneste års debatter om velfærdsstaten, arbejdsmarkedet, skolesystemet og dansk økonomi som begrebet ”konkurrencestaten”. Det skyldes ikke mindst Ove K. Pedersen, der i 2011 satte gang i diskussionerne med bogen *Konkurrencestaten*. Her præsenterede Pedersen en fortælling om det danske samfund, der siden begyndelsen af 1990’erne forandrede karakter fra velfærdsstat til konkurrencestat. Hvor velfærdsstaten var forankret i et ønske om at beskytte og kompensere for kapitalismens konjunkturudsving, søger konkurrencestaten aktivt at tilskynde befolkningen og virksomheder til at deltage i den globale konkurrence. Hvor velfærdsstaten ønskede at danne den enkelte til demokrati, frihed og deltagelse i politiske fællesskaber, ser konkurrencestaten den enkelte som ansvarlig for sit eget liv og frihed som frihed til at realisere individets egne behov. Hvor velfærdsstaten søgte stabilitet, bygger konkurrencestaten på endeløse reformer for at organisere, tilpasse og varetage nationens interesser. Forandringen fra velfærdsstaten til konkurrencestaten begyndte, ifølge Pedersen, med 1990’ernes internationale handelsaftaler, og fik konsekvenser for en række områder af velfærdspolitikken, styringen af den offentlige sektor og forholdet mellem borger og stat.

Konkurrencestatsbegrebet er ikke CBS professorens opfindelse. Siden slutningen af 1990’erne har politiske økonomer brugt betegnelsen til at beskrive forskellige velfærdsstaters transformationer og tilpasninger til globaliseringens vilkår.¹ Pedersen kan derimod tildeles æren for at introducere begrebet for danske læsere, der kvitterede med en samfundsdebat, få andre debatbøger er forundt. Godt hjulpet på vej af daværende finansminister Bjarne Corydons erklæring om, at konkurrencestaten er den moderne velfærdsstat, oplevede bogen en gennemslagskraft, som nærmer sig den, *Oprør fra midten* fik sidst i 1970’erne. Konkurrencestatsbegrebet blev endvidere et skældsord vendt mod

¹Se bl.a. Philip G. Cerny: “Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization”, *Government and Opposition*, årg. 32, nr. 2, s. 251-274.

de toneangivende politikeres økonomiske politik og dispositioner. Især koblingen mellem ”konkurrencestaten” og ”nødvendighedens politik” har tiltrukket mange kritikere af Helle Thorning Schmidts og Lars Løkke Rasmussens regeringer. Samlet set viste den omfattende debat dog, at Pedersen satte fingeren på flere centrale tendenser i tiden og sammenkædede dem i en provokerende, men ikke desto mindre overbevisende teori om det moderne Danmark.

På den baggrund virker det oplagt, at lektor ved sociologisk institut på Københavns Universitet Søren Kaj Andersen har redigeret antologien *Konkurrencestaten og dens kritikere*. I det alsidige og tankevækkende værk, fortolker og kritiserer 22 forskere, politikere og repræsentanter for interesseorganisationer den toneangivende debatbog. De 22 bidrag serveres i syv afsnit, hvis styrke ligger i forfatternes fælles ønske om at bringe debatten om konkurrencestaten videre gennem konstruktiv kritik. Mange langer ud efter konkurrencestatens konsekvenser for velfærdsstatens politiske institutioner og menneskesyn, og andre udfordrer Pedersens analytiske og historiske udgangspunkter.

Første afsnit - Den analytiske forankring – består af to artikler, der i udpræget grad motiverer, men også nuancerer Pedersens teoretiske og metodiske tilgang samt studiet af ideers betydning for politik og institutionelle praksisser. Især Kerstin Jacobssons bidrag sammenfatter tre analytiske svagheder ved Pedersens fortolkning af konkurrencestaten, der går igen i flere af de andre kapitler. Hvori består det særlige ved den danske udvikling af konkurrencestaten i modsætning til andre lande? Levner Pedersens analyse for lidt plads til materielle forklaringer og classesamfundsperspektiver på samfundsudviklingen? Hvad er forholdet mellem diskurs og praksis i Pedersens analyse?

Andet afsnit - Valg af konkurrencestat- udfordrer i seks artikler den determinisme, som måske uforskyldt prægede receptionen af *Konkurrencestaten*. Post.doc. Martin Møller Boje Rasmussen pointerer skarpt, at selvom den internationale konkurrence sætter rammerne for de moderne stater, fører det ikke nødvendigvis til én bestemt politik. I de efterfølgende artikler præsenterer forskellige politikere og fagforeningsfolk alternativer og visioner for, hvordan det danske samfund kan realisere en bedre, mere retfærdig og fællesskabsorienteret konkurrencestat. En central pointe for alle artiklerne er, som LO forkvinde Lizette Risgaard understreger, at der ikke er nogen modsætning mellem Danmark som velfærdssamfund og landets stærke konkurrenceevne. På den måde bliver velfærdsstaten forudsætningen for konkurrencestaten og ikke omvendt.

Afsnit tre - Dannelsesideal og uddannelse - tager fat på et af Pedersens mere omdiskuterede kapitler, hvor han beskriver overgangen fra velfærdsstatens dannelsesideal til konkurrencestatens menneskesyn gennem skolepolitikken. Frem for at udvikle den enkelte borger til demokrati, er det Pedersens argument, at konkurrencestaten, ved at ændre folkeskolens formål, forsøger at udvikle den enkelte til ”soldat i nationernes konkurrence”. I tre artikler kritiserer Lars Qvortrup, Anders Bondo Christensen og Stefan Hermann på meget forskellig vis Pedersens skarpe skel mellem velfærdsstat og konkurrencestat. Hvor formand for Danmarks Lærerforening Anders Bondo Christensen kritiserer de seneste års skolepolitik, går særligt professor på DPU Lars Qvortrup i clinch med *Konkurrencestatens* analytiske ramme. Han argumenterer overbevisende for, at vi i stedet for

at se konkurrencestaten som et subjekt, bør bedømme udviklingen af folkeskolen på baggrund af analyser af politiske handlinger, ideologier, udfordringer og målsætninger.

Afsnit fire - Styringen af den offentlige sektor – indeholder to kritiske bidrag fra forkvinde for Dansk Psykolog Forening Eva Secher Mathiasen og FTF-forkvinde Bente Sorgenfrey om New Public Management, der, ifølge Ove K. Pedersen, er et væsentligt fundament for konkurrencestaten, men som få politikere vil forsvare. Professor i statskundskab Kurt Klaudi Klausen viser i et oversigtskapitel, hvorfor tanker om New Public Management blev introduceret, og hvordan styringen af den offentlige sektor volder problemer for nutidens offentlige ansatte. Samtidig giver han bud på, hvordan forskellige styringsparadigmer kan forenes om at skabe en stærk, produktiv, nytænkende, effektiv og fleksibel offentlig sektor.

Afsnit fem - Arbejdsmarkedet og konkurrencestaten - diskuterer forandringer af det danske arbejdsmarked. Her bringer antologien et af de få bidrag, der ikke i sit udgangspunkt er kritisk indstillet overfor den konkurrencestat, som Pedersen skitserede. Dansk Industris administrerende direktør Karsten Dybvad pointerer ikke overraskende i sin artikel, at den danske konkurrencestat via medlemskabet af EU øger mulighederne for vækst og velstand, der er forudsætningen for et velfærdssamfund. Samtidig udmærker dette bidrag sig ved at indtænke EU, selvom artiklen ikke for alvor forholder sig til kritikken af den internationale konkurrences konsekvenser for det sociale sikkerhedsnet, som 3F formand Per Christensen beskriver i det efterfølgende indlæg.

Afsnit seks - Borgeren, hverdagen og demokratiet - indeholder tre bidrag, hvor Pedersens analyse af demokratiets forandring i overgang fra velfærdsstat til konkurrencestat nuanceres og kritiseres. Ifølge Pedersen har det danske samfund gennemgået en af-demokratisering, hvor deltagelsesdemokratiet erstattes af mere teknokrati og uigennemskuelige beslutningsprocedurer. Lektor i statskundskab Lars Torpe fører i store træk Pedersens analyse videre og argumenter for, at den danske medborgeridentitet, som blev udviklet under velfærdsstaten, kom under pres fra årtusindeskiftet. Professor i idehistorie Mikkel Thorup kritiserer Pedersen for ikke at beskrive de ideologiske begrundelser for det demokratitab, som Thorup hævder, at der er fundet sted siden 1970'erne, hvor politikere bevidst har arbejdet for at begrænse folkelige fællesskabers indflydelse på markedet. Baseret på antropologiske studier supplerer afsnittets sidste kapitel af Maja Hojer Bruun, Mikkel Rytter og Stine Krøijer på overbevisende vis konkurrencestatsteorien med "selvstændighedssamfundet." Et samfund, der i stigende grad stiller krav om, at borgeren udvikler selvstændighed og står til ansvar for sine beslutninger og valg i livet.

Afsnit syv - Historien og konkurrencestaten – viser i to bidrag, at den globalisering, som konkurrencestatens fremkomst er udtryk for, langt fra er et nyt fænomen. Historikerne Jeppe Nevers og Per Boje og etnologen Thomas Højrup demonstrerer, at Pedersens beskrivelse af det 20. århundredes udvikling og overgangen fra nationalstat til velfærdsstat til konkurrencestat mangler et længere tidsperspektiv. Stærkest står denne pointe i Nevers og Bojes artikel, hvor de trækker konkurrencestatsperspektivet tilbage til grundlæggelsen af de moderne stater og argumenter for at betragte globaliseringen som et langstrakt historisk fænomen, der svinger i intensivitet.

I antologiens efterord kommenterer og analyserer Ove K. Pedersen artiklernes forskellige kritikpunkter i 12 såkaldte lærestykker. Dette ganske gode essay kan anbefales som opsummering og en indføring i debatten om konkurrencestaten. Pedersen imødegår kritikken og diskuterer, hvad han selv har lært af debatten.

Konkurrencestaten og dens kritikere kan læses som en særdeles grundig anmeldelse af og kommentar til Ove K. Pedersens bog. Langt hen ad vejen nuancerer, udfordrer og perspektiverer antologien de diskussioner, der fulgte i kølvandet på *Konkurrencestaten*. Desværre hæmmes bogen af, at for mange af bidragene har for lidt at byde på og præsenterer velkendte kritikpunkter af konkurrencestaten frem for at introducere nye bud på fremtidens samfund. Det er primært politikerne og fagforeningsrepræsentanternes refleksioner, der giver en fornemmelse af ekkokammer. En mere skarp redigering kunne have skåret en fjerdedel af bidragene fra og efterladt os med en mindre langtrukken bog, der måske med mere præcise kritikpunkter kunne have skabt en ny debat om konkurrencestatsbegrebet. De bedste bidrag udfordrer Ove Kaj Pedersens bog og angriber de analytiske præmisser, der ligger til grund for den. Her skal foruden de allerede nævnte fremhæves lektor ved Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier Christian Lyhne Ibsens kapitel om udviklingen i den danske aftalemodel og rektor ved Professionshøjskolen Metropol Stefan Hermanns kritik af Pedersens tidsafgrænsning og begrebsbrug.

De 22 artikler har mange overlap og veksler på kryds og tværs mellem at udstille svaghederne i Pedersens analyser og samtidig kritisere de tendenser, som *Konkurrencestaten* belyste. Jeg vil i den forbindelse fremhæve to iagttagelser, som skarpt udfordrer det fundament, Pedersen bygger sin analyse på. For det første minder flere af forfatterne os om, at *Konkurrencestaten* præsenterede en for firkantet forestilling om de historiske forandringer, det danske samfund gennemlevede fra sidste halvdel af det 20. århundrede. De samfundstendenser, som Pedersen observerede, skal ikke ses som et brud med den herskende statsopfattelse, men som politiske beslutninger, der forsøgte at løse aktuelle problemstillinger og videreføre det eksisterende samfunds grundpiller. Som flere af forfatterne argumenterer for, er det for tidligt at afskrive velfærdsstatens medborgerskabsideal fuldstændig, ligesom mange af det 20. århundredes stærke idealer fortsat er tilstede i samfundsdebatten. Derudover nuancerer en række af forfatterne forandringen af folkeskolen, indførelsen af New Public Management, og årsagerne til demokratiets krise og viser, hvor kompleks historieskrivningen om disse forhold bør være.

For det andet overser Pedersen i sin samfundsdiagnose den politiske dimension, der skabte forandringerne og skal skabe dem i fremtiden. Hvorfor var det eksempelvis de danske centrum-venstre partier, der gennemførte en række af de reformer, som ifølge Pedersen ledte til konkurrencestaten? Det får vi hverken svar på i *Konkurrencestaten* eller i *Konkurrencestaten og dens kritikere*. Til gengæld kritiserer og leverer flere af antologiens politiske indlæg stof til gode refleksioner og diskussioner, om hvordan venstrefløjen skal håndtere den konkurrencestatslogik, der fortsat præger de politisk-økonomiske diskussioner. Både Per Bregengaard/Margit Kjeldgaard og Uffe Elbæk tager i erkendelsen af kon-

kurrencestatens diskursive magt fat på de væsentlige spørgsmål, der må stilles for at udfordre den: Hvordan kan der skabes en demokratisk omstilling, der på samme tid modvirker den stigende ulighed og nedsætter forbruget af naturens ressourcer?

Antologien kan også læses som en debatbog, der vil mere end at korrigere Ove K. Pedersens bog. Flere af artiklerne giver bud på alternative samfundsforestillinger med fællesskabsorienterede løsninger på fremtidens udfordringer. I den henseende er bogen dog tynget af, at forfatternes forventninger i overvejende grad bygger på en romantisering af velfærdsstaten, som man også kan anklage Ove K. Pedersen for at videreføre. På den måde afspejler mange af antologiens artikler en længsel efter fortiden, som præger meget af det politiske landskab i disse år. De er optaget af velfærdsstatens forfaldshistorie, men knap så meget af løsninger på samfundsudfordringerne i det 21. århundrede. *Konkurrencestaten og dens kritikere* er således en glimrende antologi, når den udfordrer konkurrencestatens logik, men bringer ikke mange nytænkende samfundsvisioner.

Tænketanke i dansk politik

Jesper Dahl Kelstrup, 2018

Tænketanke – nye aktører i dansk politik

DJØF Forlag, København

128 sider, 240 kr.

Anmeldt af Morten Jarlbæk Pedersen, cand. scient. pol., ph.d.

”Etableringen af den borgerlig-liberale tænketank Cepos i 2004 har været medvirkende til, at begrebet tænketank gradvist er blevet et flittigt benyttet ord i dansk politik... Alligevel eksisterer der ikke nogen samlet fremstilling af tænketanke i Danmark.” (Kelstrup 2018, 9)

Cirka således indleder Jesper Dahl Kelstrup sin nye bog om tænketanke. Ambitionsniveauet er højt: Målet er at give en samlet fremstilling af tænketanke i Danmark. Måske er ambitionsniveauet også en smule for højt, når der er tale om en bog på små 130 sider inklusiv en rig og fyldig litteraturliste. I hvert fald formår bogen ikke helt at overbevise denne læser om, at der er tale om dækkende fremstilling.

Ikke desto mindre giver bogen anledning til en række refleksioner af ganske forskellig karakter – og det er jo i sig selv en meget positiv og opløftende bivirkning. Den første refleksion går på selve tænketankenes natur. For bogen beskæftiger sig kun overfladisk med det ellers temmelig grundlæggende spørgsmål: Hvad er en tænketank egentlig for en størrelse? I forlængelse heraf bliver det naturligt at fundere en smule over den rolle og funktion, som tænketanke udfylder i dagens Danmark: Hvorfor har vi overhovedet tænketanke? Bogen forholder sig til begge spørgsmål, men altså ikke i tilstrækkelig klare termer til, at denne anmelder ikke nedenfor vil tillade sig et par supplerende om end overfladiske refleksioner.

Inden vi når dertil, bør det dog slås fast, at yderligere én refleksion trænger sig på. Nemlig spørgsmålet om, hvad det overhovedet er for en bog, vi har med at gøre? For at kunne vurdere, om bogen lever op til sine ambitioner, skal man nemlig have en nogenlunde entydig forestilling om, hvad det er for en bog. Og bogens mest fremtrædende akilleshæl er, at dette er uklart.

Hvem er bogen skrevet til?

”Tænketanke” består af tre dele. Den første del – de første næsten 60 sider – fokuserer på de teoretiske perspektiver på tænketanke, og først derefter kommer vi til bogens egentlige

anliggende, nemlig den samlede fremstilling af tænketanke i Danmark, der er emnet for de to andre dele af bogen.

Bogens første del er således skrevet for at skabe et teoretisk grundlag for de diskussioner og analyser, der præsenteres efterfølgende, mens resten indeholder disse konkrete analyser og diskussioner. Udfordringen er, at de to dele synes skrevet til forskellige målgrupper, hvilket desværre giver bogen et noget usammenhængende præg. Det er således uklart for denne læser, om bogen er skrevet for de allerede indviede – forskere og andre kendere af den eksisterende forskningslitteratur om tænketanke – eller om bogen er skrevet med formidling til en bredere modtagerkreds for øje. Og problemet med ikke at vælge den ene eller den anden målgruppe er, at man i så fald vælger ingen. Og bogens lidt tandløse konklusion om, at "[d]et danske landskab af tænketanke og dets udvikling (...) fortjener på den baggrund fortsat opmærksomhed og diskussion" (Kelstrup 2018, 113) understreger blot, at vi har at gøre med et værk, der desværre ikke rigtig tør tage stilling til sig selv.

I bogens første og teoretiske del kommer vi således vidt omkring i det teoretiske landskab. Der er tale om et langt og uafbrudt skoleridt gennem tænketankslitteraturen. For den, der studerer og forsker i tænketanke, er bogens første del sandsynligvis en god – og samlet – fremstilling. For den, der ikke på forhånd har et temmelig indgående kendskab til det teoretiske landskab på området, er der snarere tale om "information overload", og relationen til den danske virkelighed er ikke i centrum, som man ellers som lægmand ville forvente og ønske sig. Enkelte steder får man endda oplevelsen af, der nævnes mange teoretikere, men få teorier; det gælder f.eks. i kapitlet om tænketankes politiske indflydelse. Det behøver bestemt ikke være tilfældet – men for den uindviede kan det være oplevelsen. Og det er sådan set ærgerligt, for der er flere af de teoretiske diskussioner, der i den grad er relevante også i en dansk sammenhæng – som f.eks. diskussionerne om tænketankes indflydelse eller forhold til de politiske partier.

I bogens anden og tredje del præsenteres et forsøg på en kategorisering af de danske tænketanke og efterfølgende en række analyser af f.eks. deres gennemslagskraft i medierne. Modsat bogens første del er denne del både lettilgængelig og letfordøjelig. Målgruppen synes dermed en helt anden end for bogens første del.

Måske er denne problemstilling indarbejdet i enhver forskningsformidling, og den beskrevne oplevelse diskvalificerer på ingen måde det arbejde, som Jesper Dahl Kelstrup præsenterer i bogen. Det betyder dog, at bogen måske leverer en samlet, men desværre ikke helt en samlende fremstilling af tænketankene i Danmark. Og det er i grunden ærgerligt, thi både bogens emnefelt og bogens analyser er ganske relevante for at forstå det politiske landskab i Danmark i dag.

Hvad er en tænketank egentlig?

Men hvad er det så, Jesper Dahl Kelstrup kigger nærmere på i bogen? Hvad er en tænketank egentlig for en størrelse? Hvorved adskiller en tænketank sig fra andre politisk-analytiske organisationer?

Dette spørgsmål er så banalt og så simpelt, at det tilsyneladende er umuligt at svare entydigt på. I bogen bruges således heller ikke meget energi på denne diskussion, idet man allerede på første side i introduktionen kan læse, at en tænketank er en ”organisation, der hævder uafhængighed og søger politisk indflydelse ved at synliggøre ekspertviden” (Kelstrup 2018, 9). Denne definition er muligvis tilstrækkelig – men man kunne have ønsket sig en lidt dybere diskussion af den og den kontekst, som den er skabt for at afspejle. For hvad er egentlig tænketankenes forhold og grænseflade til andre og lignende politiske aktører?

Gennem de seneste ti-tyve år har man eksempelvis i erhvervsorganisationerne og andre interesseorganisationer oprustet endog ganske kraftig på analysekræfterne. Og disse organisationer hævder jo også politisk uafhængighed (fra partierne i hvert fald) og beskæftiger sig som regel med emner inden for afgrænsede nicher. Lidt groft kan man måske endda sige, at den eneste forskel mellem den moderne erhvervsorganisation og en tænketank synes at være spørgsmålet om medlemmer.

Det er da også denne forfatters indtryk, at man i erhvervsorganisationerne efterhånden opfatter (nogle af) tænketankene som direkte konkurrenter om virksomhedernes økonomiske gunst; virksomheden kan jo ligeså vel kan sende deres penge i retningen af CEPOS som i retning af Dansk Erhverv, hvis virksomheden ønsker at præge den offentlige debat, men ikke ønsker selv at engagere sig eller blive sovset ind i det etablerede arbejdsgiveri og overenskomstsistem.

Jesper Dahl Kelstrup prioriterer ikke disse refleksioner i sin bog – og det præger også den typologi for tænketanke, som måske er bogens originale, teoretiske bidrag. I bogen skelnes mellem fire typer af tænketanke: De offentlige og de partinære, der begge er offentligt finansierede – og advocacy og policy-tænketanke, der begge er privatfinansierede.

Skellet mellem de to sidste synes dog mere teoretisk end empirisk gangbart, idet skellet mellem dem afgøres af tænketankens valgte strategi og ikke af tænketankens natur eller organisation. Dermed synes Jesper Dahl Kelstrup implicit at acceptere flere af policy-tænketankenes ønske om at blive betragtet som apolitiske aktører eller aktører, der alene afgiver politiske råd på baggrund af nøgtern hvis ikke objektivt grundlag. Man behøver ikke have deltaget ret længe i den offentlige debat for at kunne konstatere, at det i al fald ikke altid er tilfældet.

Hvilken funktion udfylder tænketanke (i Danmark)?

Og disse tanker om tænketankes plads i den offentlige debat bringer os naturligt til de næste par overvejelser. I den første del af bogen berører Jesper Dahl Kelstrup en række teoretiske perspektiver på de funktioner og roller, som tænketanke *kan* udfylde – men bogens konklusion om, hvordan det ser ud i Danmark, er ikke helt så klar.

Eksempelvis fremprovokerer tænketankenes snitflader til de politiske partier en række refleksioner. Jesper Dahl Kelstrup viser tydeligt og overbevisende, at vi i Danmark ikke har partinære tænketanke, som man f.eks. ser det i Tyskland. Men betyder medialiseringen af politik – at den politiske logik i stadig tiltagende grad skal tilpasses en medielogik – ikke også, at partierne ikke længere kan eller vil være motorer for den mere dristige politikudvikling og samfundspåvirkning i bredere forstand? Og udfylder tænketankene derved ikke et tomrum i den politiske ide- og visionsudvikling? I bogen berøres denne mulighed ved at henvise til, at en række politiske aktører – herunder partipolitiske aktører – selv peger på det. Men måske er der tale om en temmelig grundlæggende og mere kompleks problemstilling, der nok kunne bruge en dybere udredning.

Konklusion

Alt i alt har Jesper Dahl Kelstrup begået en interessant bog, der qua sit emnevalg og fokus falder på et meget tørt sted. Desværre falder bogen mellem to stole – er der tale om en oversigtsbog til kollegerne eller en analyse til et bredere publikum? – hvorved mange af bogens ellers interessante perspektiver desværre går tabt. Dette betyder i anden række, at det bliver svært at hive en bredere og mere samfundsrelevant konklusion ud af bogen. Hvad mener forfatteren *egentlig*? Er tænketanke en fordel eller ulempe? Hvad er fremtidsperspektiverne? Bør vi gøre dette eller hint i håndteringen af dem? Hvad er de demokratiske implikationer? Disse spørgsmål besvares ikke tilstrækkelig tydeligt, selvom det er lige præcis dem, vi gerne vil have forfatterens kvalificerede svar på. Til gengæld giver bogen det grundlæggende overblik, der skal til, for at vi kan åbne for diskussionen. Og det er i sig selv både agtværdigt og vigtigt.

Litteratur

Kelstrup, J. D. (2018). *Tænketanke – nye aktører i dansk politik*. København: DJØF Forlag

ABSTRACTS

Abstracts

Political history of ideas: Four approaches

Mikkel Thorup

The article discusses the importance of ideas for political analysis. Ideas are more than random or inconsequential rationalisations of hard interests. They constitute and effect something in and of themselves. The article therefore presents the four most important and influential approaches to the study of the history of political thought: Michel Foucault's discourse analysis, Michael Freeden's ideology analysis, Quentin Skinner's legitimation analysis and Reinhart Koselleck's conceptual history.

Basic income: Does it pay off?

Kristian Kongshøj

The idea of basic income has been revitalized in the international debate as a solution to certain problematic trends, including labor market polarization or segmentation. This paper discusses two dominant issues in the debate, namely financing a basic income, and its ability to alleviate labor market segmentation. This means that the normative logics behind basic income with regard to justice, liberty and ecological sustainability will not be discussed. Following insights from the most recent international debate, the paper discusses the dilemma between the adequacy or generosity of basic income on the individual level, and its economic feasibility via taxation. A low or partial basic income model in combination with traditional income benefits could be feasible within the framework of existing tax levels. However, the paper also concludes that segmentation in terms of inequalities in exit and voice opportunities on the labor market is not solved by basic income by itself. Particularly low or partial basic income models may even support such inequalities.

Crack the code. On Michael Hardt and Antonio Negri's face-off with the neoliberal finance economy

Peter Nielsen

The neoliberal financial economy is for Michael Hardt and Antonio Negri a reaction to the struggles for democracy, identity and sustainability since the 1960's in particular. For Hardt and Negri the task is then to not only analyze and criticize but to crack the neoliberal financial code. This process can take place by combining exodus on the micro level with antagonistic reformism and hegemonic struggle on the macro level.

